

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

OM EEN
GELOOFWAARDIGE OVERHEID

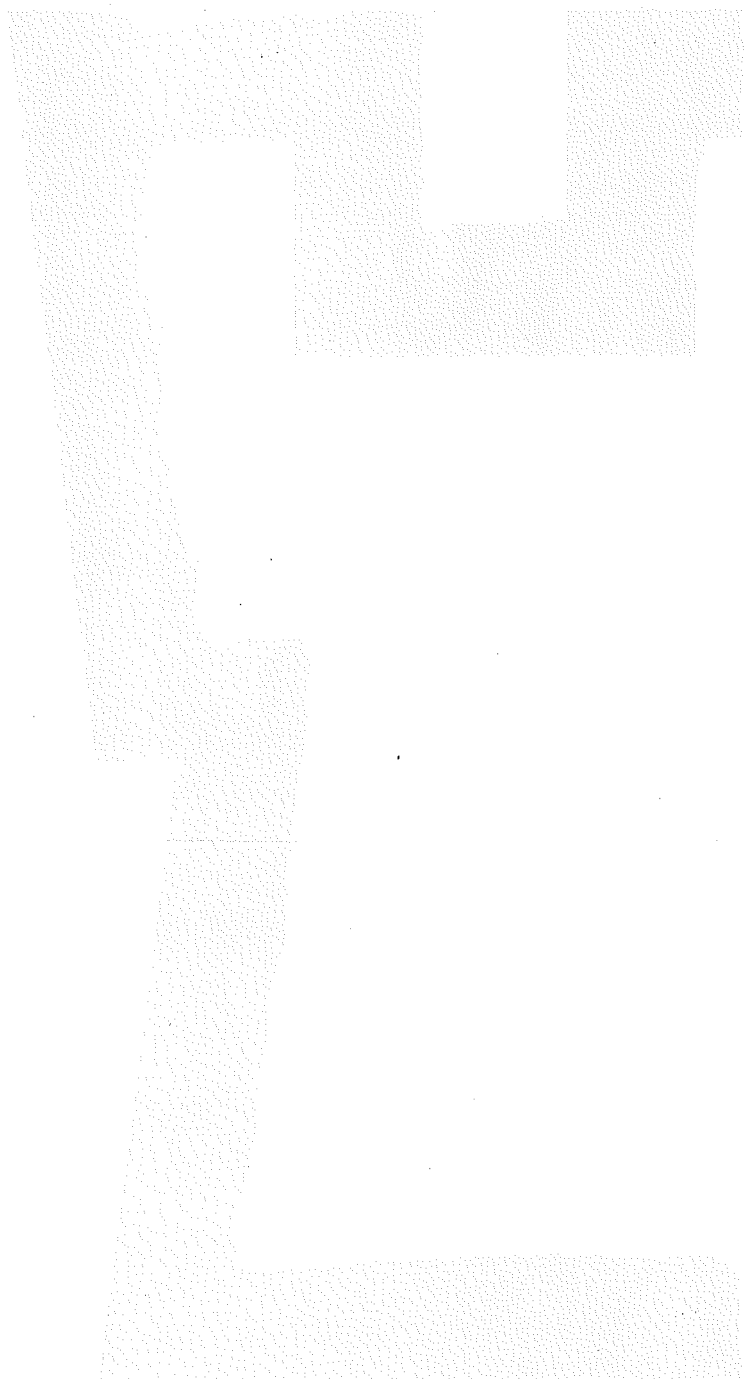
concept
VERKIEZINGSPROGRAMMA
1994-1998

GELOOFWAARDIG!

OM EEN
GELÓOFWAARDIGE OVERHEID

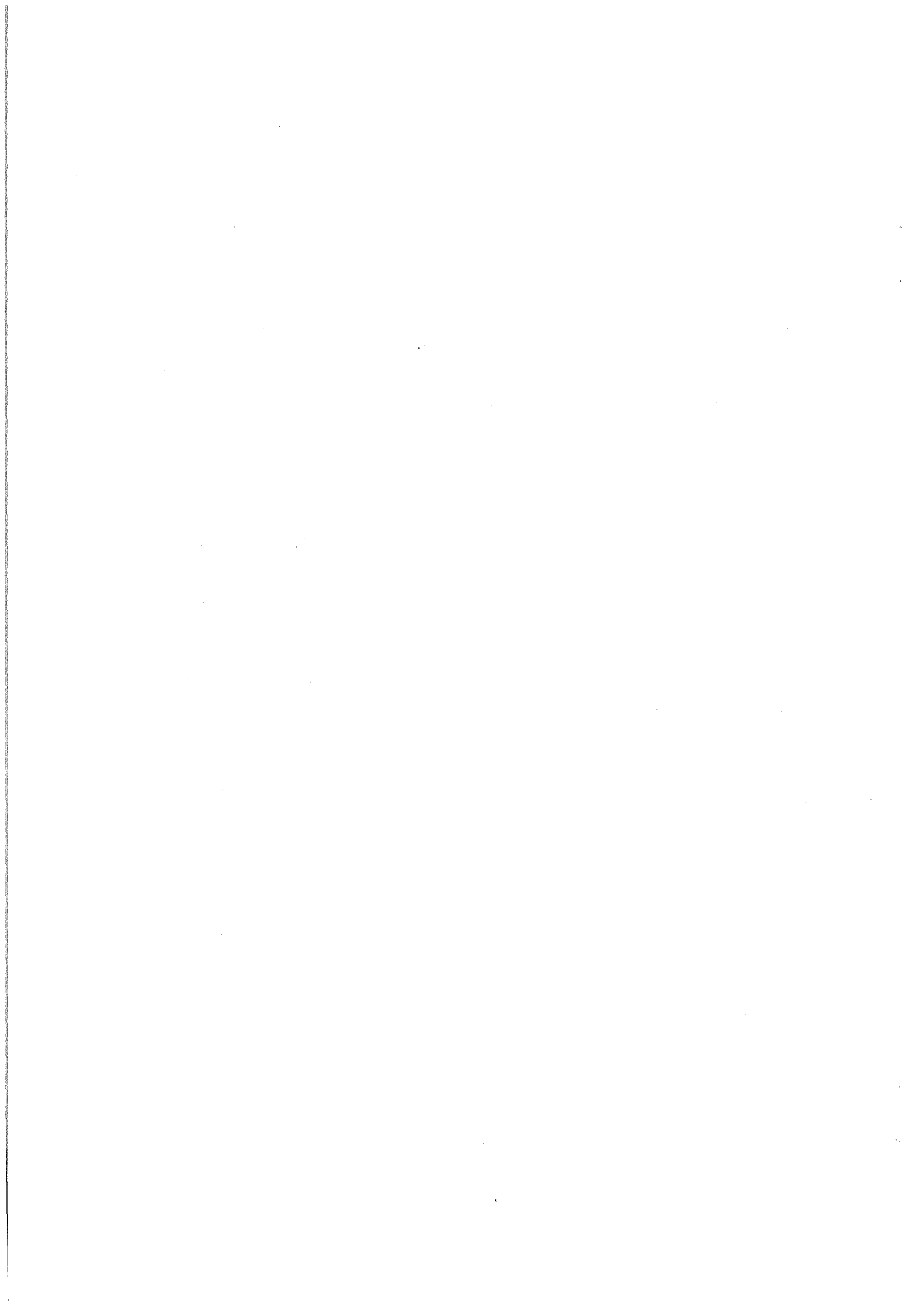
concept
VERKIEZINGSPROGRAMMA
1994-1998

INHOUD

Om een geloofwaardige overheid	2
Overheid en ambt	7
Taak en inrichting van de overheid	7
Overheid en persoonlijke levenssfeer	12
Overheid en samenleving	15
Overheid en recht	18
Overheid en zorg	22
Zorg voor leven	22
Zorg voor de naaste	25
Overheid en sociaal-economisch beleid	30
Overheid en milieu	42
Overheid en ontplooiing	51
Onderwijs	51
Cultuur en welzijn	57
Overheid en internationale orde	64
Financiële verantwoording	74
Alfabetisch register	75

OM EEN GELOOFWAARDIGE OVERHEID

Ongeloofwaardig

Ieder zal het zich herinneren, het drama rond de WAO. Een goede sociale wet voor mensen die ondanks hun inzet niet meer kunnen werken. In de praktijk echter zo vaak verkeerd gebruikt, dat vijf maal zoveel mensen een uitkering ontvangen dan bij de totstandkoming van de wet was verwacht. De oplossing was niet eenvoudig, maar de richting moest duidelijk zijn: verkeerd gebruik moest worden bestreden, niet het terechte gebruik bestraft. Toch is dat vooral het resultaat geworden. Is het een wonder dat velen dan gaan twijfelen aan de geloofwaardigheid van het overheidsbeleid?

Het voorbeeld staat niet op zichzelf. Er is na jaren discussie een wettelijke regeling inzake euthanasie tot stand gekomen. Dat was hard nodig. Op steeds groter schaal overtraden artsen de wet door actieve levensbeëindiging van ernstig zieken en gehandicapten en door het afgeven van valse verklaringen van overlijden. De nieuwe wet zou volgens de regering het handelen van artsen weer controleerbaar maken en zo daadwerkelijk bescherming bieden aan het leven. De werkelijkheid is echter, dat strekking en systeem van de wet het feitelijk onmogelijk maken de huidige euthanasiepraktijk terug te dringen. In een zaak van leven of dood is door regering en Kamermeerderheid een schijnconstructie opgebouwd, die levensbescherming suggereert maar vrijheid tot doden garandeert. Opnieuw: is het een wonder dat velen twijfelen aan de geloofwaardigheid van de overheid?

Nog een voorbeeld. Nederland heeft de laatste jaren kennis gemaakt met een nieuw probleem, de gokverslaving. Tienduizenden vooral jonge mensen zijn zo aan het gokken verslaafd geraakt, dat de gevolgen verschrikkelijk zijn: schulden, criminaliteit, ziekte, werkloosheid en ontwrichte gezinnen. De oorzaak is bekend: met toestemming van de overheid zijn op grote schaal speelautomaten geplaatst en andere riskante

kansspelen ingevoerd. De regering ziet het probleem wel maar wil desondanks nog een riskant kansspel aan de mogelijkheden toevoegen, het zogenaamde kraslot. Terwijl de schatkist ruimschoots meedeelt in de opbrengsten van kansspelen moeten instellingen die hulp verlenen aan verslaafden het vrijwel zonder overheidssubsidie doen. Zo'n overheidsbeleid is volstrekt ongeloofwaardig.

Geloofwaardigheid vereist

Uit de Bijbel weten we dat de overheid in dienst van God staat. Zij heeft in de openbare samenleving bevoegdheden die aan geen enkele burger toekomen. Zij mag gehoorzaamheid vragen en respect verwachten. Juist daarom moet haar beleid geloofwaardig zijn. Een overheid die ongeloofwaardig handelt, zet haar eigen ambt en positie op het spel. Zij frustreert een goede ontwikkeling van onze samenleving. Daarom heeft het GPV het WAO-voorstel niet gesteund, maar extra maatregelen voorgesteld om te zorgen dat alleen echte arbeidsongeschikten een uitkering krijgen.

Daarom heeft het GPV elk euthanasievoorstel dat neerkwam op een handhaving van de gegroeide praktijk afgewezen, en in elke fase van de discussie voorstellen gedaan om het verbod van euthanasie opnieuw te bevestigen en daadwerkelijk te handhaven. Daarom ook heeft het GPV voortdurend gewaarschuwd tegen uitbreiding van de gokmogelijkheden en concrete voorstellen gedaan die het kwaad kunnen indammen.

Een ongeloofwaardige overheid vervreemdt zich van de burgers. Dat gebeurt in een tijd waarin er toch al sprake is van een zekere verwijdering tussen overheid en burgers. De verminderde steun voor beginselpolitiek in het algemeen en de doorwerking van de ontkerstening in de samenleving in het bijzonder hebben daaraan bijgedragen. Daardoor kan de overheid minder dan voorheen rekenen op een draagvlak voor een beleid gericht op de ontwikkeling van de samenleving tot eer van God. Het is dan te meer noodzakelijk dat de overheid geloofwaardig handelt.

Één is geloofwaardig

Voor die geloofwaardigheid is meer nodig dan goede woorden en bedoelingen. Daarvoor is vooral nodig dat we naar de Bijbel luisteren. Dan weten we dat geen mens uit zichzelf in staat is geloofwaardig te handelen. Één is geloofwaardig: de HERE, de God die hemel en aarde schiep en die nu door Zijn Zoon Jezus Christus over alles regeert. Alleen door naar Hem te luisteren zal het ons wel gaan. Dan is ons handelen, ook in de politiek, geloofwaardig.

Dat is geen onduidelijke opdracht. In de Bijbel heeft God het kort en bondig samengevat: "Hij heeft u bekendgemaakt, o mens, wat goed is en wat de HERE van u vraagt: niet anders dan recht te doen en getrouwheid lief te hebben, en ootmoedig te wandelen met uw God" (Micha 6 vs 8).

Die opdracht geldt voor ieder, individueel en gezamenlijk, als burger en als overheid. De toekomst van de samenleving staat of valt met de reactie op die opdracht.

De nood van onze tijd is dat een groot deel van ons volk meent geen boodschap te hebben aan wat de HERE vraagt of deze boodschap wil reserveren voor de privésfeer. Ook het regeringsbeleid is van die opvatting doortrokken. Het kabinet-Lubbers/Kok is zelfs verder gegaan en heeft een *Algemene Wet Gelijke Behandeling* tot stand gebracht, waardoor mensen ook in de privésfeer kunnen worden gehinderd in het afwijzen van handelingen die in strijd zijn met Gods geboden.

Een geloofwaardige overheid

Het GPV onderkent dat de overheid geen directe verantwoordelijkheid heeft voor wat mensen in hun particuliere leven doen. Maar de inrichting van de openbare samenleving is wel haar verantwoordelijkheid. De overheid staat daarbij in dienst van God, niet vanwege de kwaliteiten van de overheidspersonen maar vanwege het ambt dat God gaf. Daarom moet zij zich laten leiden door wat God vraagt. Het is onmogelijk dat een overheid neutraal zou staan tegenover Gods geboden. Tegenover de fictie van de neutrale staat stelt het GPV het

ideaal en de opdracht van de christelijke staat, waarin de geestelijke vrijheid van alle burgers verzekerd is. In onze ontkerstende samenleving zijn we helaas nog ver van deze opdracht verwijderd. Compromissen zullen onvermijdelijk zijn en ook voor het GPV aanvaardbaar kunnen zijn als ze een - wellicht kleine- stap in de goede richting betekenen. Maar de christelijke politiek zal, wil zij deze naam nog met recht kunnen dragen, het doel van de christelijke staat niet mogen loslaten en aan realisering ervan moeten blijven werken. Een overheid die zo te werk gaat zal een geloofwaardige overheid kunnen zijn.

Geloofwaardige keuzen

Politiek is keuzen maken, prioriteiten stellen. Kleine stappen nu gedaan kunnen leiden tot een ander, een nationaal-christelijk beleid in de toekomst. Een toekomst, waarin burgers en overheid elk met eigen mogelijkheden God eren door naar Zijn stem te luisteren.

Met het oog op die toekomst kiest het GPV voor:

- **een betere handhaving van de rechtsorde;**

De opdracht om recht te doen geldt voor ieder. De overheid heeft van God de taak ontvangen dit zo nodig ook af te dwingen. Criminaliteit moet daarom worden bestreden, preventief en door het opleggen en uitvoeren van sancties.

- **daadwerkelijke bescherming van het leven;**

God is de Schepper van alle leven. Hij alleen beschikt over begin en einde van het leven. Daarom is herstel nodig van de bescherming van het leven, zowel aan het begin als aan het einde.

- **een duurzame ontwikkeling van de samenleving;**

De scheppingsopdracht om de aarde tot Gods eer te bewerken en te ontwikkelen is aan ieder mens gegeven. Structurele werkloosheid is daarom onaanvaardbaar.

- een zorgvuldig beheer van de schepping;

God wil dat de mens als beheerder van Zijn schepping de heerlijkheid van de Schepper laat zien. De aantasting van natuur en milieu moet daarom tot staan worden gebracht.

Om die keuzen te realiseren wil het GPV een overheid die haar ambt op een geloofwaardige wijze uitoefent. Een overheid, die:

- * haar normen baseert op het Woord van God;
- * de grenzen van haar ambt kent en dus de geestelijke vrijheid van alle burgers respecteert;
- * de eigen verantwoordelijkheid van de burgers erkent en waar nodig mobiliseert;
- * bij beperkte mogelijkheden prioriteiten stelt en verantwoordt;
- * de regels waaraan zij de samenleving bindt ook metterdaad handhaaft;
- * een consequent beleid voert door niet alleen de gevolgen van maatschappelijke misstanden te bestrijden maar ook het kwaad bij de wortel aan te pakken.

Kortom: het GPV kiest
  voor een nationaal-christelijke politiek
  en daarom gaat het
  om een geloofwaardige overheid.

OVERHEID EN AMBT

De overheid staat in dienst van God. Haar ambt is daarmee van bijzondere betekenis. Zij is hoofd van de openbare burgerlijke samenleving en beschikt daarbij over specifieke bevoegdheden. Zij geeft leiding aan de ontwikkeling van de openbare samenleving. Als dienaar van God behoort een geloofwaardige overheid dat te doen met het oogmerk God te eren.

Tegelijk echter is het ambt van de overheid begrensd. De overheid heeft in beginsel geen zeggenschap over de particuliere levenssfeer en dient met name de geestelijke vrijheid van alle burgers te verzekeren. Particuliere levensverbanden kunnen echter wel van groot belang zijn voor de ontwikkeling van de samenleving. Daarom heeft de overheid een blijvende taak de bijzondere positie van het door God ingestelde huwelijk in wetgeving te verankeren.

De kerk neemt een specifieke, niet met andere instellingen te vergelijken, positie in de samenleving in. De overheid dient de kerk de ruimte te laten haar ambtelijke arbeid in gehoorzaamheid aan de Bijbel in volle vrijheid te verrichten.

Taak en inrichting van de overheid

De inrichting van het openbaar bestuur en de taken van de verschillende overheden vormen geen onveranderlijke grootheden. Steeds zal het bestaande moeten worden getoetst aan de eisen die nieuwe ontwikkelingen in binnen- en buitenland stellen, opdat de overheid als geheel steeds optimaal in staat zal zijn haar ambt te vervullen.

Ook nu is het nodig bestaande structuren op onderdelen aan te passen. Het is echter een vertekening van de werkelijkheid de toegenomen afstand tussen burger en overheid toe te schrijven aan structurele gebreken in ons staatsbestel. De oorzaak moet eerder worden gezocht bij het steeds meer ontbreken van consistente politieke visies, die ontleend zijn aan een levens- of wereldbeschouwing. De politieke keuzes die worden gedaan, kunnen daarom niet meer worden duidelijk gemaakt op basis van een politieke visie.

Dit wordt nog versterkt door het feit dat de onderscheiden verantwoordelijkheden van bestuurders en volksvertegenwoordigers in de praktijk vaak worden vermengd.

Door de sterke toename van overheidsactiviteiten hebben velen te hoge verwachtingen gekregen van de overheid, waardoor haar geloofwaardigheid schade heeft geleden. De overheid dient zich daarom meer dan tot nu toe te concentreren op haar eigenlijke taken, met een grotere nadruk op decentraal bestuur.

De indeling van het binnenlands bestuur in drie bestuurslagen is voor ons land nog steeds de meest geschikte. Reële regionale problemen, die zich in het bijzonder in de Randstad voordoen, moeten worden opgelost onder handhaving van dit uitgangspunt.

Regering

1 Het is van blijvende staatkundige betekenis dat in onze constitutionele monarchie de regering wordt uitgeoefend door koningin en ministers samen, waarvoor de ministers politiek verantwoordelijk zijn.

1.1 De minister-president blijft eerste onder zijns gelijken. Niet hij, maar de ministerraad moet zo nodig besluiten nemen die alle ministers binden. Binnen dat kader kunnen de bevoegdheden van de minister-president worden versterkt om een effectieve besluitvorming in de ministerraad te bevorderen of met het oog op zijn positie als lid van de Europese Raad.

1.2 De ministeriële verantwoordelijkheid geldt zowel voor het eigen handelen of nalaten van de minister als voor dat van de ambtenaren voorzover hij ten opzichte van hen over bevoegdheden beschikt.

Kabinetsformatie

2 Directe verkiezing van een formateur of minister-president door de kiezers past niet bij onze constitutionele monarchie. De koningin belast één of meer personen met de formatie van een kabinet dat kan rekenen op het vertrouwen van een meerderheid in de Tweede Kamer.

Het GPV vindt het van belang dat de fracties in de Tweede Kamer zich spoedig na de verkiezingen uitspreken over hun voorkeur voor coalitievorming. Dit kan de kabinetsformatie bespoedigen en voorkomen dat een informateur, wiens staatsrechtelijke positie onduidelijk is, moet worden aangewezen.

2.1 Het komt de geloofwaardigheid van ons politieke stelsel ten goede als de lijststaanvoeders bij de verkiezingen niet toetreden tot het kabinet, maar hun fractie aanvoeren in de Tweede Kamer. Zij hebben zich immers tegenover de kiezers als eersten sterk gemaakt voor het politieke program van hun partij. Als lid van de Tweede Kamer kunnen zij beter dan als lid van een coalitiekabinet duidelijk maken wat zij hebben gedaan om dit program te realiseren. Bovendien zal dit leiden tot een versterking van de positie van de Tweede Kamer.

2.2 Een regeerakkoord wordt beperkt tot hoofdzaken van beleid. Kandidaat-ministers, die te zijner tijd uitvoerders van het regeerakkoord zullen zijn, worden bij de totstandkoming van het akkoord zoveel mogelijk betrokken.

Staten-Generaal

3 Voor het vertrouwen van de burgers in en hun betrokkenheid bij de politiek is het van essentieel belang dat de Staten-Generaal zich metterdaad manifesteren als vertegenwoordigers van het Nederlandse volk. Daarom dienen de leden van beide Kamers in het openbaar en vanuit een onafhankelijke positie het regeringsbeleid te toetsen. Compromissen die gesloten worden voor het verkrijgen van voldoende draagvlak in de Staten-Generaal kunnen zo voor ieder duidelijk gemaakt worden.

3.1 *Het past in ons tweekamerstelsel de Eerste Kamer het recht te geven wetsvoorstellen waartegen zij op onderdelen bezwaren heeft eenmaal terug te zenden naar de Tweede Kamer. De eindbeslissing blijft bij de Eerste Kamer. De Tweede Kamer krijgt dan de gelegenheid te beoordelen of de gerezen bezwaren alsnog tot amendering dienen te leiden, waarna de Eerste Kamer besluit tot aanneming of verwerping van het al dan niet geamendeerde voorstel.*

Verkiezingen

4 Het stelsel van evenredige vertegenwoordiging blijft gehandhaafd als het meest passend bij de Nederlandse samenleving.

4.1 *De betrokkenheid van de kiezers bij de personele samenstelling van de volksvertegenwoordiging wordt vergroot door verlaging van de drempel om met voorkeurstemmen te worden gekozen.*

4.2 *Omdat het kiesrecht bij uitstek een burgerschapsrecht is blijft het Nederlanderschap voorwaarde voor het kiesrecht voor de Tweede Kamer en Provinciale Staten.*

Wetgeving

5 Wetgeving behoort tot de specifieke bevoegdheden van de overheid ter regeling van de rechtsorde. Hiervan dient een terughoudend gebruik te worden gemaakt. Zelfregulering en het sluiten van overeenkomsten bieden soms betere mogelijkheden voor regulering op maat. Als daarbij echter publieke belangen in het geding zijn, moet de wetgever normatieve kaders aangeven. Regering en Staten-Generaal moeten ervoor zorgdragen dat formele wetten een duidelijke materiële norm bevatten en dit niet overlaten aan lagere overheden of aan de uitvoeringspraktijk.

5.1 *Adviesorganen kunnen de regering en de Staten-Generaal gevraagd en ongevraagd van advies dienen. Wettelijke verplichtingen tot het vragen van advies door de regering worden geschrapt. Vanwege hun specifieke functie geldt dit niet voor de advisering door de Raad van State en de Onderwijsraad.*

5.2 *De wetgever draagt een bijzondere verantwoordelijkheid in de toetsing van nieuwe en bestaande wetge-*

ving aan de Grondwet. In het kader van de verdere herziening van de rechterlijke organisatie wordt de mogelijkheid geïntroduceerd van een onafhankelijke constitutionele toetsing van formele wetten.

Bestuur

6 Teneinde de eenheid van het regeringsbeleid te versterken en de verantwoordelijkheid voor dit beleid te verhelderen, moet onderscheid worden gemaakt tussen beleidsvoorbereiding en uitvoering van vaststaand beleid. Uitvoerende taken komen in beginsel in aanmerking voor decentralisatie, privatisering of verzelfstandiging.

6.1 De beleidsvoorbereiding geschiedt waar nodig over departementsgrenzen heen en wordt bevorderd door in toenemende mate ambtenaren in algemene rijksdienst te benoemen.

6.2 Bij wet worden algemene uitgangspunten vastgesteld op basis waarvan het beleid inzake privatisering en verzelfstandiging wordt gevoerd. Daarbij wordt met name aangegeven welke bevoegdheden bij de minister blijven en hoe zal worden voorzien in controle van overheidswege.

Gemeente en provincie

7 Decentralisatie van bestuur naar gemeenten en provincies bevordert dat het bestuur zo dicht mogelijk bij de burgers plaatsvindt. Het overwegend monistische karakter van de besturen van gemeenten en provincies, waardoor het beleid bepaald kan worden door de rechtstreeks gekozen bestuursorganen, is het meest passend in de Nederlandse verhoudingen.

7.1 Decentralisatie van rijkstaken wordt bevorderd en gaat gepaard met overheveling van voldoende middelen.

7.2 Rechtstreekse verkiezing van de burgemeester en de Commissaris van de Koningin past niet in het monistisch karakter van gemeente- en provinciebesturen. Handhaving van de benoeming door de Kroon is daarnaast ook van belang met het oog op de taken van de burgemeester en de Commissaris bij de handhaving van de openbare orde en veiligheid.

7.3 Het verdient geen aanbeveling wethouders en gedeputeerden te benoemen buiten de leden van de raad of de staten, omdat daardoor het onderscheid tussen politiek verantwoordelijke bestuurders en hoofdambtenaren kan vervagen.

Bestuurlijke reorganisatie

8 Bij de bestuurlijke reorganisatie dient onderscheid te worden gemaakt tussen de grote-steden-problematiek en de bestuurlijke problemen in de rest van het land. De aard

van de problemen in de grote steden rechtvaardigt de totstandkoming van een sterk regionaal bestuur, dat belast wordt met van het rijk en de provincie afkomstige taken en met regionale taken van de gemeenten.

- 8.1 De regio's Rotterdam, Amsterdam en eventueel ook Den Haag en Utrecht kunnen de status van provincie krijgen. Een provinciale herindeling van de Randstad is dan nodig.
- 8.2 Als tussenoplossing kan gekozen worden voor de instelling van regionale openbare lichamen conform de eerste fase van de Kaderwet Bestuur In Verandering.
- 8.3 Het verdient geen aanbeveling de oplossing voor de problemen in de Randstad ook daarbuiten toe te passen. Daardoor zou het bestuurlijk middenniveau te kleinschalig worden en de afstand tussen provincie en gemeente te klein. Wel dient de samenwerking in regionaal verband ook daar minder vrijblijvend te worden, terwijl de indeling van de regio's moet worden aangepast aan de functies van en de maatschappelijke situatie in die gebieden.
- 8.4 Voor taken die in een groter verband dan deze regio's moeten worden uitgevoerd, blijft het provinciaal niveau aangewezen, omdat ook voor deze taken een helder en controleerbaar bestuur moet worden gevoerd. De provinciale indeling zal hiertoe moeten worden aangepast aan de grenzen van de regio's.
- 8.5 Op boven-provinciaal niveau kan worden gedacht aan samenwerking in enkele landsdelen. Op dit niveau kunnen taken als energievoorziening, afvalverwerking etc. worden uitgevoerd. Het dient hierbij dan wel te gaan om verlengd provinciaal bestuur en niet om een nieuwe bestuurslaag.
- 8.6 Streeksgewijze gemeentelijke herindeling vindt plaats in die gebieden waar regionale samenwerking een onvoldoende oplossing vormt voor structurele bestuurlijke en ruimtelijke problemen.

Kerk en staat

9 De ambtsbevoegdheid van de overheid reikt niet verder dan de openbare burgerlijke samenleving. De kerk heeft een eigen zelfstandige roeping in dienst van God. Kerk en staat behoren dan ook van elkaar gescheiden te zijn. Uit de Bijbel kan de overheid weten dat het een volk zal wèl gaan als het leeft naar Gods geboden. De overheid mag hiertoe echter geen geestelijke dwang uitoefenen maar moet de geestelijke vrijheid van alle burgers waarborgen. De overheid ziet erop toe, dat de kerk haar ambtelijke arbeid in volle vrijheid kan verrichten. Dat geldt ook ten opzichte van personen die als gevolg van militaire dienst of van detentie onder directe zorg van de overheid vallen. De overheid moet de eigen verantwoordelijkheid van de kerk ten opzichte van haar leden en ambtsdragers en meer in het algemeen voor haar interne functioneren respecteren. Zo

nodig dienen hiertoe de kerken te worden uitgezonderd van algemene wettelijke regelingen.

Subsidiëring van kerkelijk werk en van geestelijke vorming vanwege niet-kerkelijke genootschappen moet als strijdig met de scheiding van kerk en staat worden afgewezen. Daarvan dient subsidiëring in de kosten van algemeen maatschappelijke functies zoals onderwijs, maatschappelijke zorg, jeugdwerk en instandhouding van militaire tehuzen te worden onderscheiden. Als de overheid de subsidiëring in dergelijke kosten tot haar taak rekent, brengt de geestelijke vrijheid met zich mee dat geen uitzondering wordt gemaakt indien de activiteiten plaatsvinden op levensbeschouwelijke grondslag of ten behoeve van leden van een bepaalde godsdienstige groepering.

9.1 *De geestelijke verzorging in de krijgsmacht wordt gesplitst in vormingswerk dat onder verantwoordelijkheid en voor rekening van de overheid wordt verricht, en godsdienstige zorg die door en voor rekening van de kerken wordt verleend.*

Overheid en persoonlijke levenssfeer

Ieder mens is een uniek schepsel van God met eigen capaciteiten, taken en verantwoordelijkheden. Als schepsel van God heeft ieder mens recht op bescherming van leven, gezondheid en geestelijke vrijheid. Mensen zijn echter niet alleen maar voor zichzelf geschapen, en zij leven niet slechts voor eigen ontplooiing en behoeftebevrediging, maar zij zijn samen met anderen geroepen tot dienst aan God en de medemens. De voortgaande individualisering miskent deze roeping en leidt tot functieverlies voor het gezin en de maatschappelijke verbanden waarin de mens leeft. De overheid dient deze ontwikkeling naar vermogen tegen te gaan en maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef te stimuleren.

Huwelijk

10 Bij de schepping heeft God het huwelijk van man en vrouw ingesteld. De publieke betekenis ervan voor onze tijd komt tot uitdrukking in de wettelijke regeling van het huwelijk en van haar rechtsgevolgen. Geen enkele samenlevingsvorm, waarvoor burgers in eigen verantwoordelijkheid kiezen, mag op één lijn met het huwelijk worden gesteld.

10.1 *Ter bestrijding van fraude en in het belang van een goede orde in de samenleving kan een vorm van registratie van andere samenlevingsvormen dan het huwelijk noodzakelijk zijn. De concrete invulling van die registratie, naar vormgeving en in rechten en plichten, mag echter niet zodanig zijn dat daarvan de suggestie uitgaat van gelijkwaardigheid aan het huwelijk.*

10.2 *Het besef van blijvende verantwoordelijkheid voor elkaar in huwelijk en gezin wordt bevorderd door echtscheiding te ontmoedigen, onder andere door de*

wettelijke limitering van alimentatieverplichtingen ongedaan te maken.

10.3 Alleen binnen het huwelijk dienen mogelijkheden voor adoptie en kunstmatige bevruchting te bestaan. Kunstmatige inseminatie met donorsperma wordt verboden.

10.4 Het sluiten van schijnhuwelijken wordt tegengegaan.

Gezin

11 Een goed gezinsleven is van groot belang voor de toekomst van onze samenleving. De overheid dient in haar beleid daarom waardering te laten blijken voor verzorgende taken en ouders de ruimte te geven hun kinderen zoveel mogelijk zelf op te voeden. Daarbij past geen dwang of drang om de opvoeding van kinderen te combineren met beroepsarbeid door beide echtgenoten. Evenals gezinnen hebben alleenstaanden aanspraak op wettelijke bescherming van hun positie.

11.1 In de kosten van kinderopvang buiten gezinsverband draagt de overheid slechts bij als er sprake is van een medische of sociale indicatie of als een alleenstaande ouder door het verrichten van werk buitenshuis zoveel mogelijk in eigen levensonderhoud wil voorzien.

11.2 Bescherming van de kwetsbare positie van het kind kan worden bevorderd door de instelling van een kinder-ombudsfunctie. Een algemene wettelijke regeling voor een eigen rechtsingang voor minderjarigen wordt afgewezen.

11.3 Indien in een gezin sprake is van verstoorde verhoudingen moet een beroep kunnen worden gedaan op deskundige hulpverlening of op een vertrouwenspersoon.

11.4 De beschikbaarheid van adequate hulpverlening voor slachtoffers van incest of sexueel geweld wordt bevorderd.

Man en vrouw

12 Zowel mannen als vrouwen hebben de taak om met de gaven die zij hebben ontvangen tot eer van God en ten dienste van de medemens werkzaam te zijn. Het overheidsbeleid dient gericht te zijn op het scheppen van gelijkwaardige en elkaar aanvullende mogelijkheden tot het uitoefenen van deze taak.

De overheid heeft niet tot taak het tweeverdienerschap te stimuleren. Wel kunnen belemmeringen voor vrouwen voor toetreding tot de arbeidsmarkt alsmede voor de uitoefening van maatschappelijke en politieke functies worden weggenomen.

Het is echter de verantwoordelijkheid van man en vrouw samen om de zorg voor hun gezin en de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid vorm te geven. Het dient

mogelijk te blijven dat één van de echtgenoten uitsluitend taken in het gezin vervult.

12.1 De zogenaamde 1990-maatregel in de Toeslagenwet waardoor bepaalde gehuwde vrouwen verplicht worden zich beschikbaar te stellen voor de arbeidsmarkt, wordt ingetrokken.

12.2 De rechtspositie van deeltijdwerkers wordt verbeterd en de mogelijkheden voor deeltijdarbeid worden vergroot.

12.3 De zogenoemde positieve actie voor vrouwen wordt beëindigd, omdat dit leidt tot benadeling van met name gehuwde mannelijke kostwinners.

Vrijheid van godsdienst

13 De vrijheid van godsdienstig belijden vormt de kern van de vrijheidsrechten zoals deze in de Grondwet en in internationale verdragen zijn verankerd. Essentieel voor deze vrijheid is niet alleen het recht om individueel overeenkomstig eigen overtuiging te denken en te leven maar ook het recht van organisaties op levensbeschouwelijke grondslag een beleid te voeren overeenkomstig deze grondslag. Hierop mag niet door middel van wetgeving of bestuur inbreuk worden gemaakt met een beroep op het belang van gelijke behandeling.

In een samenleving als de onze, waarin steeds minder gerekend wordt met aan de Bijbel ontleende normen, worden individuele burgers steeds vaker geconfronteerd met handelingen en gebeurtenissen waarvoor zij in geweten geen verantwoordelijkheid kunnen aanvaarden. De ontwikkelingen in de gezondheidszorg vormen hiervan het meest actuele voorbeeld. Dat vraagt om rechtsbescherming.

13.1 Om de vrijheid van godsdienst te verzekeren biedt de overheid wettelijke mogelijkheden voor erkenning van gewetensbezwaren, zonder dat dit voor de betrokkenen nadelige gevolgen heeft voor de uitoefening van hun functie of voor hun rechtspositie.

Discriminatie

14 De overheid behoort elk ongerechtvaardigd onderscheid tussen burgers achterwege te laten. Zij treedt op tegen publieke uitingen van onverdraagzaamheid of haat tegen groepen burgers en beschermt de slachtoffers ervan. Kenmerkend voor de geestelijke vrijheid is dat burgers in eigen kring overeenkomstig eigen overtuiging mogen onderscheiden tussen goed en kwaad, ook als dit gevolgen heeft voor hun opstelling tegenover anderen.

Met de Algemene Wet Gelijke Behandeling, waarin de vrijheidsrechten van burgers worden beperkt met het oog op een gelijke behandeling van burgers onderling en in particuliere organisaties, overschrijdt de overheid haar bevoegdheden en overschat de wetgever haar mogelijkheden. Via de regel dat elk onderscheid verboden is tenzij het

uitdrukkelijk is toegestaan, heeft de wetgever gepoogd een goed evenwicht te vinden tussen het recht op gelijke behandeling en andere vrijheidsrechten. Dit zal echter in de praktijk leiden tot onvoorziene en ongerechtvaardigde beperkingen van de geestelijke vrijheid.

14.1 De Algemene Wet Gelijke Behandeling wordt ingetrokken.

14.2 Als sprake is van discriminatie van burgers kan de rechter daarover onder meer op grond van de Grondwet en internationale verdragen oordelen.

Overheid en samenleving

Ieder mens heeft van God een taak ontvangen, die hij samen met anderen in Zijn dienst en tot nut van medemensen moet vervullen. De ontkerstening van onze samenleving en de drang tot individualisering hebben het besef hiervan ernstig aangetast. In de praktijk is echter gebleken, dat de overheid niet in staat is alle taken die burgers in een geïndividualiseerde samenleving laten liggen op zich te nemen. De overheid dient daarom de burgers te bepalen bij hun verantwoordelijkheid en -door terughoudend te zijn met regelgeving- ruimte te laten aan maatschappelijke organisaties.

Overheid en maatschappelijke organisaties hebben beide een verantwoordelijkheid bij de ontwikkeling van de samenleving. Overleg en samenwerking kunnen deze ontwikkeling ten goede komen. Daarbij dienen echter de eigen verantwoordelijkheid van de overheid en het eigen karakter van haar ambt gerespecteerd en herkenbaar te blijven.

Functionele decentralisatie

15 Nederland kent vanouds naast territoriale overheden ook vormen van functioneel bestuur, zoals de waterschappen. In de loop van de jaren is echter een bont scala aan dergelijke besturen ontstaan, die in taken, bevoegdheden en bestuurssamenstelling sterk uiteenlopen.

Onduidelijk is vaak hoe controle kan worden uitgeoefend op het functioneren van deze besturen en hoe de rechtsbescherming tegen hun handelingen en besluiten is geregeld. Dit laatste is vooral een bezwaar als het gaat om besturen met regelende en uitvoerende bevoegdheden, indien vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties daarvan deel uitmaken.

Het is een goede zaak als de overheid maatschappelijke organisaties betreft bij de beleidsbepaling en de uitvoering van het beleid op terreinen waarop deze organisaties werkzaam of anderszins deskundig zijn. Specifieke overheidsbevoegdheden, zoals het geven van bindende voorschriften en het heffen van belastingen, mogen echter slechts worden toegekend aan organen die functioneren onder politieke verantwoordelijkheid van één of meer ministers. Dat geldt ook als voor de uitoefening van overheidstaken een belangrijke beleidsruimte is vereist.

- 15.1 Waar de overheid deelneemt in drie-partijen-structuren (tripartite besturing) wordt waar mogelijk gestreefd naar omzetting in organen waarin de maatschappelijke partijen verantwoordelijk zijn voor het uitwerken van beleidskaders, die door de overheid zijn bepaald, en voor de uitvoering. De taak van de overheid beperkt zich tot toetsing en controle, met vrijheid om het beleid via wetgeving op hoofdlijnen (bij) te sturen.
- 15.2 De publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie is na ruim veertig jaar aan een grondige heroverweging toe.
- Een publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie is onverenigbaar met het maken van onderscheid in rechten en plichten tussen georganiseerde en ongeorganiseerden of tussen leden van verschillende organisaties van werkgevers en werknemers.
  - Duidelijk wordt onderscheiden tussen verantwoordelijkheden van het bedrijfsleven en van de overheid.
  - Nagegaan wordt voor welke sectoren van het bedrijfsleven nog behoefte bestaat aan een wettelijke geregelde organisatievorm.
  - Waar mogelijk wordt voor voorkeur gegeven aan een vorm van privaatrechtelijke bedrijfsorganisatie. De overheid treft waar nodig voorzieningen voor de omschakeling naar deze organisatievorm.
- 15.3 Het afsluiten van convenanten en andere bestuurs-overeenkomsten mag de overheid niet afhouden van het stellen van regels als dit met het oog op de rechtsbeschermende functie van de overheid nodig is.

Arbeidsvoorwaarden en collectieve acties

16 De erkenning van de vrijheid van onderhandelen strekt zich ook uit tot het arbeidsvoorwaardenoverleg tussen werkgevers en werknemers. Zij moeten in eigen verantwoordelijkheid per bedrijf of bedrijfstak arbeidsvoorwaarden kunnen regelen. In de keuzes tussen werk en inkomen, die daarbij moeten worden meegewogen, moet de verantwoordelijkheid voor het opvangen van de gevolgen van werkloosheid eveneens zoveel mogelijk bij de contracterende partijen worden gelegd. Deze uitgangspunten moeten ook gelden voor het arbeidsvoorwaardenoverleg bij de overheid.

Het recht op collectieve actie, zoals stakingen en werkonderbrekingen, wordt teveel als een gegeven beschouwd bij geschillen over arbeidsvoorwaarden. In het ontwikkelen van andere conflictregulerende mechanismen die wel aanvaardbaar zijn, zoals bemiddeling en (bindende) arbitrage, kan de overheid een stimulerende rol vervullen. In het kader van haar rechtsbeschermende taak ziet zij er in elk geval op toe dat werkwilligen niet worden gehinderd en dat het openbare leven niet wordt verstoord. Het is daarom onjuist dat de overheid de ontwikkeling van het

- collectieve actierecht volledig overlaat aan de rechter.
- 16.1 De ontwikkelingen met betrekking tot een meer gelijkwaardig overlegstelsel voor het arbeidsvoorwaardenoverleg bij de overheid worden gecontinueerd en wettelijk vastgelegd. Dat geldt ook voor de ingezette decentralisatie van het overleg naar de verschillende onderdelen van de rijksdienst en naar andere overheden.
  - 16.2 Er worden wettelijke regels gesteld om te voorkomen dat de uitoefening van vitale overheidstaken, dan wel van een vitaal onderdeel van de samenleving zoals de gezondheidszorg, door collectieve actie kan worden belemmerd. De overheid mag niet toestaan dat politiepersoneel en andere ambtenaren, die betrokken zijn bij de handhaving van de openbare orde, in uniform actie voeren tegen de overheid.
  - 16.3 Deelname aan wettelijke overlegstructuren moet niet het monopolie zijn van de grote maatschappelijke organisaties, maar ook mogelijk worden gemaakt voor kleinere, zoals het Gereformeerd Maatschappelijk Verbond en de Reformatorische Maatschappelijke Unie.
  - 16.4 Het automatisch algemeen verbindend verklaren van collectieve arbeidsovereenkomsten (cao's) past niet bij een heldere verdeling van verantwoordelijkheden tussen overheid en contracterende partijen.
  - 16.5 Als overleg tussen overheid, werkgevers en werknemers niet tot overeenstemming leidt, verklaart de regering bepalingen in cao's onverbindend wanneer zij in strijd zijn met het algemeen belang, met de rechtsbeschermende taak van de overheid of met gemaakte beleidsafspraken over essentiële zaken tussen overheid en (vertegenwoordigers van) contracterende partijen. Hierbij kan worden gedacht aan onnodig werk op zondag en aan situaties waarop de Wet Gewetensbezwaren in Dienstbetrekking betrekking heeft.

Zondagrust

- 17 Het in acht nemen van de zondagrust is ook van betekenis voor de openbare samenleving. Daarom behoort de overheid deze zelf in acht te nemen en in het algemeen de zondagrust in haar beleid en wetgeving te bevorderen.
  - 17.1 In de wetgeving inzake arbeids- en rusttijden behoudt de zondag zijn specifieke plaats.
  - 17.2 De bevoegdheid van gemeentebesturen plaatselijk beperkingen te stellen aan openbare gemakkelijkheden op zondag wordt verruimd.
  - 17.3 De winkelsluiting op zondag wordt gehandhaafd. Recente maatregelen tot verruiming van de openstelling op zondag van winkels worden teruggedraaid.
  - 17.4 De openstelling van tentoonstellingen, bibliotheken e.d. op zondag wordt tegengegaan.

Overheid en recht

De overheid heeft van God de opdracht ontvangen recht te doen, de burgers te beschermen en het kwaad te bestraffen. De ontkerstening van de samenleving heeft echter geleid tot een ernstige relativering van waarden en normen. De sterke toeneming van de criminaliteit, die mede hiervan een gevolg was, heeft de veiligheid voor de burgers sterk verminderd.

De capaciteit en de organisatie van de met de handhaving van de rechtsorde belaste instanties bleven lange tijd achter bij de toename van de criminaliteit.

Om hieraan een halt toe te roepen zijn maatregelen op een breed front nodig. De overheid moet weer prioriteit geven aan haar specifieke taak ter handhaving van de rechtsorde. Dat moet echter samengaan met een versterkt appèl op de samenleving om criminaliteit waar mogelijk te voorkomen en te bestrijden. Daarbij moeten overheid en volk zich laten leiden door de normen, zoals God die in de Bijbel, onder andere in de Tien Geboden, heeft gegeven.

Dat betekent ook dat een einde moet komen aan de tweeslachtige houding van de overheid tegenover maatschappelijke misstanden zoals gokken en andere verslavende activiteiten.

Criminaliteitsbestrijding

18 Voor een goede bestrijding van de toenemende criminaliteit is het inzetten van extra middelen voor politie en justitie niet voldoende. Een integraal en gecoördineerd criminaliteitsbeleid, zowel gemeentelijk, nationaal als internationaal, is noodzakelijk. De opstelling van een alomvattend 'beleidsplan criminaliteitsbestrijding' is daarbij van groot belang. In zo'n integraal beleid zullen ook de verschillende verantwoordelijkheden tot uitdrukking moeten komen. Bestrijding van criminaliteit is niet alleen een zaak van overheid en politie, maar ook van burgers, bedrijven, instellingen en verzekeraars.

Binnen het overheidsapparaat dienen alle departementen en bestuurslagen ieder voor hun deel betrokken te zijn bij de bestrijding van criminaliteit.

In de strijd tegen criminaliteit is een versterking van het verantwoordelijkheids- en normbesef van groot belang. De overheid kan hieraan bijdragen door een voorbeeldfunctie te vervullen en door voorlichting. Burgers en bedrijven moeten zowel gewezen worden op de verantwoordelijkheden als op de mogelijkheden die zij hebben in de strijd tegen criminaliteit.

Wie zich hieraan onttrekt, moet daarvan ook zelf de gevolgen ondervinden. Dit kan bijvoorbeeld tot uitdrukking komen in het uitsluitend reageren op alarmering door installaties die zijn voorzien van een keurmerk waardoor loos alarm zoveel mogelijk vermeden wordt.

18.1 *De overheid moet streven naar een beperkte, heldere, logische en begrijpelijke regelgeving.*

18.2 *In het belang van de geloofwaardigheid van de overheid stelt zij geen regels die zij niet kan hand-*

haven. Bij de handhaving van regels wordt steeds zoveel mogelijk gezocht naar geëigende instrumenten.

Politie, justitie, rechterlijke macht

19 De politie heeft recent een grootscheepse reorganisatie doorgemaakt door de omvorming van rijks- en gemeentepolitie naar regionale korpsen.

19.1 De regionale politie zal moeten worden ingepast in de toekomstige organisatie van het binnenlands bestuur, nadat de politie gelegenheid heeft gehad de gevolgen van de recente reorganisatie te verwerken.

19.2 De werkdruk bij de politie wordt verminderd, door concentratie op publieke zaken als handhaving van de eigendommen.

19.3 Er moet gewerkt worden aan verbetering van management, efficiency en coördinatie in de keten van politie, openbaar ministerie en rechterlijke macht. Een samenvoeging van de departementen van Justitie en Binnenlandse Zaken kan hieraan een bijdrage leveren.

19.4 De verdere reorganisatie van de rechterlijke macht dient zorgvuldig te geschieden. Integratie van gerechten is van belang, maar grootschaligheid leidt gemakkelijk tot bureaucratisering. Bij de beslissing over de volgende fase(n) van de reorganisatie van de rechterlijke macht dient de evaluatie van de voorgaande fase(n) nauw betrokken te worden.

Opsporing, vervolging, straffen

20 Het strafrecht moet functioneren als 'ultimum remedium'. Waar andere mogelijkheden van correctie aanwezig zijn moeten die ook worden benut. Daarbij moeten de mogelijkheden van resocialisatie nadrukkelijk betrokken worden. Hierdoor wordt tevens tegengegaan dat 'beginnende' criminelen in een crimineel circuit terecht komen.

20.1 In het strafprocesrecht worden de mogelijkheden voor politie en justitie versterkt. Nagegaan wordt hoe voorkomen kan worden dat minder ernstige vormfouten tot vrijlating leiden.

20.2 De werkdruk van het openbaar ministerie en van de rechterlijke macht wordt verlicht door efficiënter werken.

20.3 Het is, zowel in het belang van de veiligheid van de burgers als uit een oogpunt van geloofwaardig overheidsbeleid, niet acceptabel dat verdachten van ernstige delicten wegens gebrek aan celruimte worden vrijgelaten. De celcapaciteit wordt op afdoende peil gebracht. Een vermindering van het cellentekort kan worden bereikt door in zorgvuldig geselecteerde gevallen twee gedetineerden in één cel te plaatsen.

20.4 Het aantal ontsnappingen moet worden verminderd door de bouw van speciale voorzieningen voor vluchtge-

vaarlijke criminelen.

- 20.5 Het automatisch vervroegen van de invrijheidstelling van gedetineerden wordt beëindigd.*
- 20.6 Verbetering van internationale politie-samenwerking door uitwisseling van informatie wordt bevorderd, zonder dat dit leidt tot overdracht van bevoegdheden.*

Gokken

21 Alhoewel de aandacht voor de gevolgen van het gokken, te weten gokverslaving en meer criminaliteit, is toegenomen, blijft de overheid in gebreke om het beleid op het gebied van de kansspelen om te buigen. Integendeel, er komen steeds meer risicovolle kansspelen op de markt en de omzet daarvan is in de afgelopen jaren fors gestegen. De baten van de kansspelen komen voor een belangrijk deel in de schatkist of ten goede aan instellingen. In het kader van het hiervoor genoemde integrale beleid dient o.a. prioriteit te worden gegeven aan:

- 21.1 drastische beperking van het aantal speelautomaten en andere risicovolle kansspelen, geen invoering van de instantloterij, geen uitbreiding van het aantal casino's, subsidiëring van instellingen voor verslavingszorg uit de opbrengsten van kansspelen;*
- 21.2 opsporing en vervolging van illegaal gokken en het opleggen van passende administratieve en financiële sancties;*
- 21.3 korting op of intrekking van subsidie aan maatschappelijke instellingen die inkomsten uit kansspelen krijgen.*

Verslavingen

22 Veel mensen, onder wie veel jongeren zijn in meer of mindere mate verslaafd aan alcohol, verdovende middelen en/of gokken. Zij schaden daarmee hun gezondheid, verwaarlozen hun maatschappelijke roeping en vervallen dikwijls tot criminaliteit. Het is de taak van de overheid via justitieel optreden, voorlichting en preventie, ontmoediging en hulpopvang het maatschappelijk kwaad van de verslaving terug te dringen. De overheid dient een consequent beleid te voeren gericht op terugdringing van alcoholgebruik. De handel in verdovende middelen gaat steeds vaker gepaard met zware criminaliteit. De overheid moet prioriteit geven aan het opsporen en vervolgen van drugsdelicten.

- 22.1 Een geloofwaardige overheid geeft het goede voorbeeld.*
- 22.2 In een nieuwe Alcoholwet wordt een verbod op alcoholreclame via radio en televisie opgenomen.*
- 22.3 De regering werkt nauw samen met de regeringen van de Nederlandse Antillen en Aruba om te voorkomen dat deze Koninkrijksdelen worden gebruikt als schakel*

tussen landen van herkomst van verdovende middelen in Zuid- en Midden-Amerika en Nederland.

- 22.4 Pogingen van gemeentezijde om over te gaan tot een vrije verstreking van heroïne zijn onaanvaardbaar.
- 22.5 Het openlijk aanbieden van drugs (o.a. in de zgn. coffeeshops) wordt daadwerkelijk bestreden.
- 22.6 De gokverslaving wordt een erkend onderdeel van de verslaafdenzorg.
- 22.7 Met het oog op de risico's, verbonden aan het roken, voert de regering een beleid dat gericht is op terugdringing van het roken en op de bescherming van niet-rokers.

Openbare zeden

- 23 De gave van de seksualiteit wordt vaak misbruikt als voorwerp van exploitatie. De overheid neemt hiertegen een tweeslachtige en daarmee ongeloofwaardige houding aan. Enerzijds ziet zij het terecht als haar taak op te treden tegen allerlei vormen van sexueel geweld en van internationale vrouwenhandel. Anderzijds krijgen de openlijke prostitutie en de handel in pornografie meer ruimte dan de overheid mag toelaten.
  - 23.1 Het behoort tot de eigen taak van de overheid publieke exploitatie van de seksualiteit tegen te gaan.
  - 23.2 Er komt een wettelijk verbod op sexlijnen.
  - 23.3 In het voorlichtingsmateriaal van de overheid wordt niets opgenomen waarvan de suggestie uitgaat dat sexueel verkeer en huwelijk los van elkaar gezien mogen worden.

OVERHEID EN ZORG

Iedere mens is een unieke persoonlijkheid, door God geschapen tot dienst van Hem en tot liefdebetoon aan de medemens. Daarom is elke mens van waarde voor God en de samenleving. Mensen dragen dan ook verantwoordelijkheid voor elkaar en moeten onderling zorg verlenen, waar dat noodzakelijk is. Daarvoor mag een beroep worden gedaan op samenlevingsverbanden als het gezin, de familie, de kerkelijke gemeenschap, de naaste omgeving en instellingen van zorg.

Ook de overheid heeft een taak in het beschermen van mensen die zorg behoeven: zij moet een schild zijn voor de zwakken. In Nederland heeft dit vooral vorm gekregen in de opbouw van een verzorgingsstaat, waarbij de herkenbare individuele verantwoordelijkheid van mensen steeds meer opging in een anonieme collectieve verantwoordelijkheid. Dit heeft het verantwoordelijkheidsbesef ondermijnd en frauduleus gebruik van voorzieningen bevorderd.

Deze overschatting van de mogelijkheden van de overheid heeft de geloofwaardigheid van haar ambtsuitoefening aangetast. Een geloofwaardige overheid neemt geen taken over welke God aan ieder mens heeft gegeven, maar schept mogelijkheden voor onderlinge zorg en verleent zelf hulp waar onderlinge zorg tekortschiet. Een eigen taak heeft de overheid in het bijzonder in het verlenen van rechtsbescherming aan het zwakke en kwetsbare leven. Juist als vanuit de samenleving de roep klinkt om ruimte voor actieve beëindiging van het ongebornen leven of van het leven van ernstig zieken of gehandicapten, is het de taak van een geloofwaardige overheid het leven te beschermen dat God gaf en zolang Hij het geeft.

Zorg voor leven

Afgezet tegen deze centrale norm voor onze rechtsstaat schiet de overheid in toenemende mate ernstig tekort bij het nakomen van haar rechtsplicht. Zo bleek reeds spoedig na de inwerkingtreding van de *Wet Afbreking Zwangerschap* dat van één van de doelstellingen van deze wet, namelijk het geven van rechtsbescherming aan het ongebornen leven, vrijwel niets is terecht gekomen. De vrees dat met dit welbewust afzien van het geven van voldoende rechtswaarborgen de wetgever een wissel heeft genomen is in de achter ons liggen jaren helaas verder bewaarheid door de feitelijke aanvaarding van een gegroeide euthanasiepraktijk. Door een principiële tekortschietende controle van de medische macht en het laten ondermijnen van fundamentele rechtsnormen is een land zonder

grenzen betreden. Er kan een klimaat ontstaan, waarin het medisch handelen niet alleen als zorg, maar ook als bedreigend zal worden ervaren door zwangere vrouwen, ouderen, gehandicapten of zeer ernstig zieke patiënten. Het GPV verzet zich daarom met ernst en overtuiging tegen deze verwaarlozing van één van de pijlers van onze rechtsstaat. Overheid en volk staan hieraan schuldig.

Het GPV roept daarom overheid en volk op om de rechtsbescherming van het leven van ieder mens opnieuw te verankeren in de Wet van God, de Schepper van alle leven.

Abortus provocatus

24 De *Wet Afbreking Zwangerschap* bevat als principieel verwerpelijke kern dat aan de zwangere vrouw en de arts het recht is gegeven te beslissen over het ongeboren leven. Daarnaast is deze wet ook voos gebleken op het punt van de formele doelstelling van de rechtsbescherming van het ongeboren leven. Hoewel dit tekortschieten van de wet ook door voorstanders van gelegaliseerde abortus provocatus nauwelijks wordt weersproken, zijn regering en Kamermeerderheid niet bereid geweest de *Wet Afbreking Zwangerschap* te evalueren.

Het GPV bepleit een beleid gericht op de intrekking van deze abortuswet. Als tussenstappen, die onmiddellijk dienen te worden genomen, dient in deze kabinetsperiode in ieder geval het navolgende te worden gedaan.

24.1 *Een systematische evaluatie van de wet is noodzakelijk. Daarbij dient ook onderzocht te worden hoe het komt dat het aantal abortussen provocatus bij Nederlandse vrouwen gedurende de werkingsperiode van de Wet Afbreking Zwangerschap nauwelijks is afgenomen.*

24.2 *Zolang de wet niet is ingetrokken wordt:*

- de zogenaamde overtijdbehandeling aangemerkt als "afbreken van zwangerschap" in de zin van de wet, zodat duidelijk is dat ook op die behandeling de wettelijke zorgvuldigheidsvereisten van toepassing zijn;
- voorgeschreven dat abortus provocatus niet mag plaatsvinden in de ziekenhuizen. Daarmee wordt de positie van artsen en verpleegkundig personeel met principiële bezwaren tegen deze levensvernietigende ingreep beter gewaarborgd;
- een verplichte registratie ingevoerd van de indicaties die hebben geleid tot de geprovoceerde abortus;
- wettelijk voorgeschreven dat hulpverlening gericht op het aanbieden van levensreddende alternatieven wordt aangeboden alvorens tot een abortus provocatus wordt beslist. De overheid verstrekt met het oog daarop voldoende subsidie aan hulpverleningsorganisaties als de Vereniging ter Bescherming van het Ongeboren Kind (VBOK) en vergelijkbare instellingen.

- 24.3 De subsidiëring van abortus provocatus die plaatsvindt via de voor dat doel verhoogde rijksbijdrage Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ), wordt zo spoedig mogelijk beëindigd.
- 24.4 Voorkomen wordt dat abortus provocatus als een verstrekking van rechtswege wordt opgenomen in het basispakket van een ziektekostenverzekering, waarvoor een premieplicht voor elke burger zal gelden.
- 24.5 De overheid bevordert zo nodig een wettelijk verbod van de introductie van een zogenaamde abortuspil.

Euthanasie

25 Het tot op heden gevoerde en door een kamermeerderheid gesteunde regeringsbeleid terzake van actieve euthanasie heeft de bescherming van het leven steeds verder ondermijnd. Met een juridisch aanvechtbare regeling voor het melden door artsen van handelingen gericht op levensbeëindiging heeft de regering haar rechtsplicht, alle leven te beschermen, ernstig verzaakt. Ondanks principieel en ernstig verzet van onder andere het GPV heeft de regering, met overtuiging gesteund door de coalitiepartijen CDA en PvdA, nieuwe regelgeving aanvaard, die materieel beslissingen van artsen tot levensbeëindiging in een toenemend aantal gevallen aanvaardbaar heeft verklaard. Het gaat daarbij niet meer uitsluitend om actieve euthanasie op verzoek van de patiënt, maar ook om levensbeëindiging bij wilsonbekwamen als gehandicapte pasgeborenen, comapatiënten en psychiatrische patiënten. Ook is sprake van een groeiende aanvaarding van straffeloze hulp bij zelfdoding. Het is schokkend dat onze overheid, anders dan in welk ander vergelijkbaar land ook, feitelijk heeft gecapituleerd voor deze dodelijke medische greep naar het leven. Tot het geven van medisch zinloze behandelingen is een arts niet gehouden, wel tot het verlichten van pijn en een goede stervensbegeleiding. Het is het doel van het politiek handelen van het GPV dat de rechtsbescherming van het menselijk leven weer als pijler van onze rechtsstaat wordt hersteld, zodat aan alle burgers de rechtszekerheid wordt geboden waarop zij recht hebben.

25.1 In deze kabinetsperiode wordt aan de verwerpelijke euthanasiewetgeving en -praktijk een einde gemaakt. Met het oog daarop zal via een herbevestiging en -zo nodig- herformulering van de oorspronkelijke norm in onze strafwetgeving volstrekt duidelijk moeten worden gemaakt, aan arts en rechter, dat alle gevallen van actieve euthanasie als een misdrijf worden aangemerkt. Arts en overheid dienen het leven te beschermen en niet er in uiterste gevallen over te heersen.

25.2 Afspraken tussen het openbaar ministerie en artsen om bij inachtneming van zorgvuldigheidsvereisten door de arts niet tot strafvervolging over te gaan

worden niet meer gemaakt.

- 25.3 Om de gegroeide euthanasiepraktijk terug te dringen voert het openbaar ministerie een actief opsporings- en vervolgingsbeleid. Melding dient plaats te vinden door de behandelend arts en onafhankelijk daarvan door een tweede geraadpleegde arts. Zo nodig wordt voorgeschreven dat de verklaring van overlijden niet door de behandelend arts, maar door de gemeentelijke lijkschouwer kan worden afgegeven.
- 25.4 In de opleiding van artsen zowel als verpleegkundigen wordt meer aandacht aan pijnbestrijding en stervensbegeleiding gegeven.
- 25.5 Indien nodig wordt steun gegeven aan nieuwe instellingen als hospices, de ontwikkeling van zgn. pijn-teams en de intensieve thuiszorg bij het levenseinde.

Zorg voor de naaste

Het betonen van barmhartigheid vormt het hart van de zorgverlening. Hierbij past een open relatie tussen arts en patiënt, waarin de patiënt zijn vragen en noden aan de arts kan voorleggen en de arts alle ruimte heeft daarop in te gaan. Daarvoor dienen tijd en middelen beschikbaar te zijn. Gaan daarentegen de rechten van zorgvragers en zorgverleners domineren in de zorgverlening dan kan dit leiden tot een verschraling van de zorg. De arts - en ook de verpleegkundige - behoeven zich dan niet meer altijd tot het uiterste in te spannen om oplossingen te bedenken voor moeilijke zorgsituaties. Onder meer gaat het om situaties waarin patiënten uitbehandeld zijn.

Soms gaat het om te verwachten moeilijk hanteerbare zorgsituaties of om te verwachten moeilijke leefsituaties (pas geboren ernstig gehandicapte kinderen).

Om genoemde verschraling van de zorg tegen te gaan dient de overheid ervoor te waken dat de bescherming van het menselijk leven, ook van gehandicapt menselijk leven, onverkort de inzet van de zorgverlening blijft, of dat weer wordt.

Gezondheidszorg

26 In de zorg is medisch technisch steeds meer mogelijk. Een normering van de invoering van deze ontwikkelingen is noodzakelijk met het oog op de beschermwaardigheid van het leven en de kostenontwikkelingen in de zorg.

26.1 Het verschil tussen ziekenfonds en particuliere verzekering dient te verdwijnen.

26.2 Kwaliteit en kwantiteit van vormen van zorg voor chronisch zieken ten opzichte van andere vormen van zorg (cure) dienen in de nieuwe verzekering gewaarborgd te zijn, zodat een aparte verzekeringsvorm daarvoor achterwege kan blijven. Wanneer vanwege het ontbreken van die waarborg toch een aparte verzekering voor zorg voor chronisch zieken moet blijven

- bestaan, wordt in ieder geval overheveling van gelden uit de reguliere zorgverzekering naar deze verzekering mogelijk gemaakt.
- 26.3 Burgers worden nadrukkelijk bepaald bij de kosten van de zorg en hun eigen verantwoordelijkheid hierin. Dit mag niet ten koste gaan van de zwakken in de samenleving. Een eigen bijdrage/eigen risico, met een inkomensafhankelijk maximum dient in de verzekering te worden ingevoerd. Aandacht wordt geschonken aan de samenhang met andere eigen bijdrage regelingen zoals die o.a bestaan in de sociale zekerheid.
- 26.4 De mogelijkheden van zelfzorg, mantelzorg en thuiszorg worden gestimuleerd en vergroot.
- 26.5 Honoreringsregelingen van beroepsbeoefenaren dienen tenminste gebaseerd te zijn op prikkels tot (macro)-kostenbeheersing.
- 26.6 Een bijdrage aan de beheersing van de kosten van medicijngebruik wordt geleverd door bestaande monopolieposities en kartelafspraken verregaand aan te pakken.

Gehandicaptenbeleid

- 27 Mensen met een handicap zijn volwaardige leden van de samenleving. Overheid en particuliere organisaties garanderen een daarop afgestemd niveau van hulpverlening, arbeid en onderwijs. De overheid voert een actief beleid ter bevordering van deelname aan alle aspecten van het normale maatschappelijke leven door mensen met een handicap.
- 27.1 Tot dit beleid behoort een stringente toepassing van de leerplichtwet, het stimuleren van deelname aan het reguliere onderwijs en aan reguliere arbeid, aandacht voor het vervoer, en aandacht voor de inkomens in relatie tot allerlei 'eigen bijdrage'-regelingen voor mensen die chronisch zorg behoeven.
- 27.2 Mogelijkheden voor mensen met een handicap om thuis te (blijven) wonen worden vergroot. De uitvoering van de Wet Voorzieningen Gehandicapten dient op deze zaken getoetst te worden.
- 27.3 In het kader van 'thuis wonen' past het om de inzet van vrijwilligers zowel individueel als collectief te stimuleren en te faciliteren.
- 27.4 Verdere uitbreiding van en ver- of nieuwbouw voor de intramurale zorg voor mensen met een verstandelijke handicap vindt niet meer plaats.
- 27.5 In plaats daarvan wordt een forse planmatige en financiële impuls gegeven aan kleinschalige en ambulante vormen van hulpverlening. De flexibiliseringsgelden, die nu worden aangewend door de intra- en semimurale zorg, worden voor dit doel gebruikt, en voor een structurele invoering van een cliënt-gebonden budget.
- 27.6 Hulpvraag en hulpaanbod worden beter op elkaar afge-

stemd. Dit pleit voor een daadwerkelijke versterking van de positie van de hulpvrager. Ook zal een verregaande flexibilisering van de door regelgeving verkokerde zorg moeten worden nagestreefd. Dit vraagt ook om mogelijkheden voor op levensbeschouwing gebaseerde organisatievormen van zorg en ondersteuning van de cliënt.

Orgaandonatie

28 Het afstaan van organen ten behoeve van andere mensen heeft een wettelijke regeling.

28.1 De behandeling van de Wet op de Orgaandonatie wordt zo spoedig mogelijk afgerond.

28.2 In deze wet is de toestemming van de donor uitgangspunt. Op deze wijze komt de persoonlijke verantwoordelijkheid van mensen het beste tot zijn recht. Met het oog hierop wordt prioriteit gegeven aan het ontwikkelen van een goed voorlichtingsprogramma.

Mentorschap

29 Een wettelijke regeling voor de behartiging van patiënten- en bewonersbelangen van mensen die wilsonbepaald zijn is van groot belang; vooral nu ethische tegenstellingen dreigen toe te nemen.

29.1 Aan het wetsvoorstel Mentorschap ten behoeve van Meerderjarigen dient met voortvarendheid te worden gewerkt.

29.2 Beslissingen tot levensbeëindiging dienen van de bevoegdheid van de mentor te worden uitgesloten.

Patiënten/cliënten

30 Bij het streven van de overheid de verantwoordelijkheden in de zorg in sterkere mate naar te leggen bij aanbieders van zorg en verzekeraars, is een versterking van de positie van de cliënt/consument zeer noodzakelijk. Een wettelijke regeling van de patiëntenrechten mag geen afbreuk doen aan de essentie van de arts-patiëntrelatie, namelijk dat de arts de patiënt in zijn noden en behoeften naar vermogen tegemoet komt.

Het toestemming geven voor een behandeling is een belangrijk aspect in de relatie tussen arts en patiënt. Dit toestemmingsvereiste dient ondergeschikt te zijn aan het principe dat de bescherming van het menselijk leven onvoorwaardelijke inzet van de zorgverlening dient te zijn.

Dit betekent ook dat het toestemmingsvereiste niet zo mag gaan functioneren, dat daardoor de arts die wil werken volgens het bovengenoemde uitgangspunt, (moreel) gedwongen wordt in strijd met dit uitgangspunt te handelen.

Een wettelijke regeling inzake klachtrecht in de zorgsector wordt ondersteund, omdat patiënten zich ten opzichte

- van de zorgverlener in een afhankelijke positie bevinden.
- 30.1 De nota *Patiëntenbeleid* wordt op korte termijn in uitvoering genomen. Hierbij worden ook de financiële middelen beschikbaar gesteld.
  - 30.2 Deelname van vrijwilligers aan activiteiten voor belangenbehartiging wordt gestimuleerd en mogelijk gemaakt door o.a. verlofregelingen en vacatiegelden.
  - 30.3 Naast landelijke en regionale patiënten/cliënten platforms/federaties, wordt ook het bestaan van categoriale en sectorale patiënten/cliënten organisaties gehonoreerd.
  - 30.4 Door middel van cliëntgebonden budgetten krijgen patiënten/cliënten mogelijkheden zelf hun zorg te organiseren en in te kopen.

Medisch wetenschappelijk onderzoek

- 31 De vooruitgang van allerlei medische technieken en therapieën binnen de gezondheidszorg is niet denkbaar zonder het uitvoeren van medische experimenten. Aan het ontwikkelen en uitvoeren van medische experimenten zijn gevaren verbonden.
  - 31.1 Een wettelijke regeling die onder meer bescherming biedt aan proefpersonen die bij deze experimenten zijn betrokken, wordt ondersteund.
  - 31.2 Medische experimenten die leiden tot vernietiging van, of schade toebrengen aan het menselijke embryo zijn onaanvaardbaar.
  - 31.3 Medische experimenten op een menselijk embryo, die een therapeutisch doel dienen bij dit embryo, zijn onder strikte voorwaarden aanvaardbaar.

Erfelijkheidsonderzoek en/of -voorlichting

- 32 Adequaat erfelijkheidsonderzoek en/of -voorlichting is van belang. Hierbij staat centraal dat ouders op basis van goede en volledige informatie op verantwoorde wijze kinderen kunnen krijgen.
  - 32.1 De overheid waakt ertegen dat methoden om afwijkingen bij reeds verwekte kinderen op het spoor te komen (prenatale diagnostiek) leiden tot selectieve abortus. Hierop gericht bevolkingsonderzoek wordt niet toegestaan. Er is geen bezwaar tegen gebruik van deze methoden indien zij een therapeutisch doel dienen.
  - 32.2 Genetische manipulatie op orgaanniveau, gericht op het genezen van erfelijke ziekten, kan veelbelovend en aanvaardbaar zijn. Het mag niet gaan om organen die de integriteit, het wezen van de mens als geheel, bepalen. Daarom moeten in elk geval hersenen en voortplantingsorganen van deze behandelingen worden uitgesloten. Blijvende veranderingen die via de voortplanting (kunnen) worden doorgegeven, moeten verboden blijven. De risico's van verlies van con-

trole en van de brede, mogelijk blijvende, werking zijn te groot.
Regelgeving gericht op deze uitgangspunten wordt bevorderd.

Personeel in de gezondheidszorg

33 De huidige ontwikkelingen binnen de gezondheidszorg en het gevoerde overheidsbeleid ten aanzien van medisch-ethische zaken brengt met zich mee dat bij de instroom van verpleegkundigen en artsen door de instellingen criteria worden aangelegd die het voor jonge mensen met een christelijke levensovertuiging soms ernstig bemoeilijken een opleidingsplaats te krijgen. Met name geldt dit voor hen die een opleiding tot verpleegkundige willen volgen en artsen die zich willen specialiseren in de gynaecologie en verloskunde.

In ons land zijn er nog grote groepen patiënten die op grond van hun christelijke levensovertuiging voorkeur hebben voor gezondheidszorg-werkers met een zelfde achtergrond.

De invloed die deze werkers hebben op de bescherming van het leven mag niet worden onderschat. Onderkend dient te worden dat het in het belang van de gezondheidszorg zelf is wanneer veel daarin werkzame personen hun professioneel handelen normeren aan de levenswet van God.

33.1 *Het is de taak van de overheid eventuele belemmeringen op dit terrein weg te nemen.*

OVERHEID EN SOCIAAL-ECONOMISCH BELEID

Lange tijd hebben velen hoge verwachtingen gehad van de rol van de overheid op sociaal-economisch gebied. Niet alleen moest de werkgelegenheid worden bevorderd, maar ook moesten de inkomens van werkenden en niet-werkenden worden gegarandeerd. Tevens moest een hoog voorzieningenniveau zoveel mogelijk voor alle burgers toegankelijk zijn.

Steeds duidelijker is gebleken, dat de overheid ook hier stuit op de grenzen van haar mogelijkheden. Terwijl het aantal werkenden in de afgelopen twintig jaar maar weinig is gestegen is in diezelfde periode het aantal mensen met een uitkering verdubbeld tot meer dan vier miljoen. Dat is een belangrijke oorzaak van de hoge belastingen en premies, die het samen met de hoge rentelasten op de staatsschuld voor overheid en samenleving moeilijk maken flexibel te reageren op de economische ontwikkelingen in binnen- en buitenland.

Toch is dat noodzakelijk. Minder dan ooit leven we economisch gezien op een eiland. Het wegvallen van de grenzen in Europa biedt Nederland mogelijkheden maar leidt ook tot een verscherpte concurrentie. De opkomst van nieuwe industriestaten met lage arbeidskosten in Azië en van vrije markteconomieën in Oost-Europa vormen een bedreiging voor de bestaande werkgelegenheid in Nederland.

Een geloofwaardige overheid zal daarom meer dan in het verleden keuzen moeten maken. Daarbij staat voor het GPV voorop, dat ieder mens de roeping heeft en daarom ook de mogelijkheid moet hebben zijn gaven dienstbaar te maken aan de ontwikkeling van de samenleving tot eer van God en ten nutte van de naaste.

Het behoort tot de taak van de overheid een schild te zijn voor de zwakken. Maar een sociaal beleid dat ertoe bijdraagt dat steeds meer mensen afhankelijk worden van een uitkering, omdat zij hun werk verliezen of geen werk kunnen krijgen, schiet zijn doel voorbij.

Daarom kiest het GPV voor werk boven inkomen en wil het dat de overheid haar sociale beleid concentreert op mensen die afhankelijk zijn van één minimuminkomen of die langdurig of blijvend zijn aangewezen op een uitkering.

Maatregelen dienen te worden getroffen die de economische structuur en de werking van de arbeidsmarkt verbeteren. In eigen huis moet de overheid prioriteit geven aan tekortreductie en aan een verdere verschuiving van consumptieve naar produktieve bestedingen.

Werkgelegenheid

34 Door het verrichten van beroepsarbeid kan de mens uitvoering geven aan de opdracht zelf in zijn levensonderhoud te voorzien, waar nodig bij te kunnen dragen in dat van anderen, en mee te werken aan de ontwikkeling van de samenleving. Elke vrijblijvendheid tegenover het verrichten van werk moet dan ook worden afgewezen. Het beleid van de overheid, van werkgevers en werknemers moet zijn gericht op het beschikbaar zijn van zinvolle arbeid voor ieder, maar in het bijzonder voor mensen die door onvoldoende scholing een extra zwakke positie innemen op de arbeidsmarkt.

Door een samenstel van maatregelen dient de werking van de arbeidsmarkt te worden verbeterd. Te veel nuttige en noodzakelijk arbeid blijft nu achterwege of wordt zwart verricht. Dit wordt mede veroorzaakt door de hoge lasten die aan het doen verrichten van relatief eenvoudige arbeid zijn verbonden. Door een verlaging van die lasten kan bereikt worden, dat mensen die vanwege hun zwakke positie op de arbeidsmarkt nu zijn aangewezen op een uitkering, werk krijgen en werkervaring opdoen. Vooral het midden- en kleinbedrijf en de commerciële dienstverlening kunnen voor nieuwe arbeidsplaatsen zorgen.

Om aan de toenemende buitenlandse concurrentie het hoofd te bieden dient tevens prioriteit te worden gegeven aan onderzoek en ontwikkeling van nieuwe technologieën en aan het stimuleren van sectoren waarin Nederland sterk is.

34.1 *Verlaging van de hoge kosten van relatief eenvoudige arbeid wordt in de eerste plaats bereikt door opheffing in de CAO's van loonschalen op en direct boven het wettelijk minimumloon. Aanvullende daarop wordt gedacht aan het volgende samenstel van maatregelen:*

- *verlaging van het wettelijk minimumloon met ca. 15%, waarbij voor de éénverdiener uit een gezin de mogelijkheid van een toeslag geldt (zie ook 42.3);*
- *het niet meer algemeen verbindend verklaren van CAO's waarin de laagste loonschalen boven dat minimum liggen;*
- *verkleining van de afstand bruto- en nettoloon door verlaging van de collectieve lasten, die op het inkomen drukken.*

34.2 *De hoge drempels voor toetreding tot de arbeidsmarkt worden daarnaast verder verlaagd door het*

- *bieden van meer mogelijkheden voor het aangaan van flexibele arbeidscontracten;*
- *versoepelen van het ontslagrecht met betrekking tot arbeidsgeschikte werknemers;*
- *vereenvoudigen van de vestigingswetgeving.*

34.3 *De samenwerking tussen de Regionale Bureaus Arbeidsvoorziening (RBA) en de uitvoeringsorganisaties sociale zekerheid wordt geïntensiveerd waardoor aan het recht op een uitkering meer dwingend de eis van*

beschikbaarheid voor opleiding of werk wordt verbonden.

- 34.4 *Het meer activerende arbeidsmarktbeleid wordt vorm gegeven door de inzet te concentreren op die regelingen die hun nuttige werking hebben bewezen, zoals de JeugdWerkGarantieWet, de centra voor beroepsoriëntatie en vakopleiding, de banenpools en de startersfaciliteiten.*
- 34.5 *De tripartisering van de Arbeidsvoorziening heeft niet over de hele linie opgeleverd wat ervan werd verwacht. De centrale invloed is nog te sterk. De invloed van samenwerkende lokale besturen en van nieuw te vormen regionale besturen zal daarom moeten worden vergroot.*

Industriebeleid

35 *De Nederlandse industrie is in zwaar weer terecht gekomen. Met name de kapitaalgoederenindustrie, de elektrotechnische industrie en de chemie ondervinden de gevolgen van een verslechterende conjunctuur. Ondernemingen worden daardoor gedwongen zich nationaal en internationaal te heroriënteren.*

De beste dienst die de overheid aan industrie en bedrijfsleven kan bewijzen is een beleid gericht op vermindering van de collectieve lasten. Daarnaast is een vooral voorwaardenscheppende taak van de overheid weggelegd, bijvoorbeeld door het stimuleren van onderzoek en het verbeteren van de fysieke infrastructuur.

35.1 *De oprichting van een industriefonds, waarin banken, verzekeringsmaatschappijen, pensioenfondsen naast de overheid deelnemen, verdient aanbeveling, mits de rol en de verantwoordelijkheid van de overheid daarbij duidelijk en zorgvuldig geregeld zijn. Tevens dient de verantwoording naar de Staten-Generaal over de beschikbaar gestelde gelden adequaat te geschieden. Met dit industriefonds kan tegemoet gekomen worden aan de behoefte aan risicodragend vermogen in een tegenvallende conjunctuur zonder dat daarbij alleen de overheid de drager van het risico is.*

35.2 *Financiële steun aan ondernemingen in moeilijkheden dient slechts met grote terughoudendheid plaats te vinden. Ervaringen in het verleden hebben geleerd dat dergelijke steun zelden de goede oplossing is voor problemen van een bedrijf.*

Midden- en kleinbedrijf

36 *In samenhang met de eerder genoemde maatregelen ter verruiming van de arbeidsplaatsen bij het midden- en kleinbedrijf bevordert de overheid een goede ontwikkeling van deze sector. Daarbij laat zij zich niet alleen leiden door economische motieven, maar ook door een positieve*

waardering voor de sociale functie van het midden- en kleinbedrijf.

- 36.1 De overheid ondersteunt aspecten van het ondernemen die de schaal van het kleinere bedrijf te boven gaan, zoals het exploreren van nieuwe afzetmarkten, managementondersteuning en tijdelijke hulp voor starters.
- 36.2 De administratieve lasten voor het midden- en kleinbedrijf worden verminderd, o.a. door wijzigingen in de heffingsystematiek van de werknemersverzekeringen.

Land- en tuinbouw

37 De Nederlandse land- en tuinbouw wordt gekenmerkt door een kwalitatief goede bedrijfsvoering en produkten van hoge kwaliteit. Dit geeft deze sectoren een goede kans in de concurrentie met andere landen. De land- en tuinbouw staat echter al enige tijd voor zware opgaven. Enerzijds omdat het economische klimaat voor deze sectoren minder gunstig is geworden. Anderzijds doordat maatregelen, die in het kader van de zorg voor het milieu in de sectoren moeten worden getroffen, een forse inspanning vergen.

De verslechtering van het economisch klimaat is vooral veroorzaakt door de hoge lasten die het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid met zich mee heeft gebracht. Het interventie-systeem, dat in eerste instantie stabiele prijzen bevorderde, bleek later een stimulans tot een sterke produktieverhoging. Overschotten van verschillende agrarische produkten hebben de overheid gedwongen tot een prijsverlaging van met name de granen en een quoteringssysteem voor bijvoorbeeld de melkproduktie.

- 37.1 In de toekomst zal de overheid moeten komen tot een verdere afbouw van het systeem van importheffingen en exportrestituties. Ook de GATT-onderhandelingen dringen in deze richting. Dit betekent dat boeren meer afhankelijk worden van de prijsontwikkelingen op de wereldmarkt. Een dergelijke verandering kan echter niet in zeer korte tijd worden doorgevoerd. De overheid is verantwoordelijk geweest voor een beleid, waarin door een actieve landbouwpolitiek de landbouwsector jarenlang werd beschermd. Dit is een aspect dat aandacht dient te krijgen zowel in de vorm van tijdelijke financiële ondersteuning, als door oog te hebben voor de sociale gevolgen van de wijziging van beleid.
- 37.2 De overheid stimuleert de hoge kwaliteit van onze land- en tuinbouw-produkten door haar inspanningen op het gebied van onderwijs, onderzoek en voorlichting te handhaven.
- 37.3 Onderzoek naar alternatieven voor de akkerbouwsector, bijvoorbeeld in de vorm van agrificatie, blijft een belangrijk aandachtspunt.

Landbouw en milieu

38 De milieu-eisen, waarmee de landbouwsector geconfronteerd wordt, betekenen een extra inspanning. Toch kan aan het stellen van eisen niet ontkomen worden. Door een sterke intensivering van de produktie heeft de landbouw de grenzen van de draagkracht van het milieu bereikt en soms overschreden. Uitspoeling van gewasbeschermingsmiddelen, fosfaat en nitraat naar het grondwater heeft al een forse vervuiling van het grondwater tot gevolg gehad. Verder vormen ook verzuring en verdroging bedreigingen van de natuur, die voor een belangrijk deel door de landbouwsector veroorzaakt worden.

Teveel is tot nu toe het mestbeleid gericht geweest op allerlei aanvullende oplossingen, zonder dat iets is gedaan aan het totale niveau van de mestproduktie. Nu de totstandkoming van mestfabrieken op zich laat wachten en het bovendien sterk valt te betwijfelen of grootschalige mestverwerking in de toekomst gerealiseerd zal kunnen worden, moet de overheid meer middelen aanwenden, die het niveau van de totale mestproduktie verlagen. Dit zou bijvoorbeeld kunnen door via de vrije handel gebruik te maken van een opkoopregeling, waardoor daadwerkelijk mestproduktierechten uit de markt verdwijnen. Dat heeft meer effect dan verplaatsing door het verhandelbaar maken van mest.

38.1 *De landbouw schakelt verder over naar milieuvriendelijke en -verantwoorde produktiewijzen. In onderzoek, voorlichting en onderwijs wordt hieraan prioriteit toegekend.*

38.2 *De ammoniakdoelstelling van het beleid is gericht op reductie van de ammoniakuitstoot met 70% in het jaar 2000. O.a. de bouw van milieuvriendelijke stallen wordt daarom gestimuleerd.*

38.3 *Het gehele mestbeleid is gericht op terugdringing van het totale niveau van de mestproduktie in Nederland.*

38.4 *De ontwikkeling van de mineralenbalans wordt voortgezet en tevens komt een systeem van afzetcontracten tot stand. Het ziet er echter naar uit dat handhaving hierbij een belangrijk knelpunt is. Controle moet voldoende verzekerd zijn als een dergelijk systeem wordt ingevoerd.*

Landbouw en ethiek

39 Het vraagstuk met betrekking tot genetische manipulatie en biotechnologie blijft in de landbouw actueel. Deze nieuwe wetenschappelijke ontwikkelingen dwingen tot het maken van ethische keuzes. Mag alles wat kan? Het antwoord daarop is nee. Daarbij staat voorop dat de mens rentmeester is in Gods Schepping. Zorg voor en beheer van planten en dieren staat hierbij centraal. Daarom is het van belang dat het nee-tenzij-principe met betrekking tot genetische manipulatie bij dieren, dat in

de Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren is vastgelegd op een goede wijze gehandhaafd wordt. De ethische commissie, die hierop toeziet, dient goede richtlijnen te hanteren.

- 39.1 *Genetische manipulatie bij dieren is slechts dan geoorloofd, als het doel ethisch verantwoord is en dit onontkoombaar maakt, de eigen waarde van het dier niet wordt aangetast en geen alternatieven voorhanden zijn.*
- 39.2 *Economische motieven mogen bij het verlenen van toestemming voor genetische manipulatie bij dieren niet de doorslag geven.*
- 39.3 *BST, een melkstimulerend hormoon, blijft verboden. De overheid zet zich ook in Europees verband hiervoor in.*

Visserij

40 Het beleid in de visserijsector heeft een lange voorgeschiedenis. Met name controle op de voorgeschreven vangstbeperkingen is in de praktijk moeilijk uitvoerbaar gebleken. Hierdoor is de geloofwaardigheid van zowel de sector als de overheid in het geding gekomen. De voorstellen van de Commissie-Biesheuvel, die door de sector zelf worden uitgevoerd, moeten hierin verbetering brengen. Meer verantwoordelijkheid wordt bij de sector zelf gelegd en daardoor wordt tevens een groter draagvlak gecreëerd. Voor de visserijsector geldt ook dat het spanningsveld tussen economische activiteiten en de zorg voor het milieu dwingt tot een afweging van belangen.

- 40.1 *Als bij de evaluatie van de plannen van de Commissie-Biesheuvel blijkt dat deze hebben gefaald, voert de overheid de voorstellen van de Commissie-Mok over het stapsgewijs afkomen van vangstlicenties uit.*
- 40.2 *Op het terrein van beheer van het zee-ecosysteem stelt de overheid, indien daartoe om redenen van natuurbeheer aanleiding bestaat, grenzen aan het bedrijfsmatig exploiteren van de zee, zoals gebeurd is in de Waddenzee en Oosterschelde.*

Technologie

41 De technologische ontwikkeling kenmerkt zich door complexiteit, hoog tempo, internationalisering en verreikende invloed op het hele leven. Ontwikkeling en gebruik van technologie is ook een antwoord op de cultuuropdracht, de opdracht tot ontwikkeling en gebruik van de schepping, en dient daarom in beginsel positief te worden benaderd. De waarde van technologische ontwikkelingen wordt mede bepaald door de aard en intensiteit van de veranderingen die ze veroorzaakt voor de gebruikers en de maatschappij in zijn geheel. Daarom is meer aandacht noodzakelijk voor een sociaal verantwoorde inbedding in de maatschappij en optimalisering van de verbinding tussen wetenschap en

toepassing van technologie, o.a. door het stimuleren van kennistransfercentra en (andere) strategische allianties tussen kennisinfrastructuur en bedrijfsleven.

Ontwikkeling van technologie biedt kansen, maar ook bedreigingen. De overheid dient zich te beperken tot het scheppen van voorwaarden voor de maatschappelijke organisaties om de kansen te benutten, en legt daarmee het ontwikkelingsprimaat bij die organisaties. De overheid beperkt zich in het geven van financiële stimulansen vooral tot conditionering, onderwijs, strategisch en fundamenteel onderzoek, dit laatste met name indien andere financieringsmogelijkheden ontbreken. Meer algemene ontwikkelingsstimulansen worden vooral gezocht in de fiscale sfeer. Vanuit haar rechtsbeschermende taak dient de overheid de bedreigingen tegen te gaan door tijdige wet- en regelgeving: het stellen en bewaken van grenzen. Daarbij moet worden gedacht aan ethiek, leven en integriteit van de persoon, milieu, werkgelegenheid, privacy en sociaal-organisatorische aspecten.

41.1 *Gerichte aandacht wordt gegeven aan de vraag of het technisch-wetenschappelijke onderwijs in Nederland voldoende kwaliteit en niveau biedt in verhouding tot internationale normen en ontwikkelingen. Daarbij kunnen vragen inzake de studieduur niet buiten beschouwing blijven.*

41.2 *Bij het fundamenteel wetenschappelijk onderzoek wordt meer en vroegtijdiger aandacht gegeven aan levensbeschouwelijke, ethische en milieu aspecten: verantwoorde en duurzame ontwikkeling. De overheid stimuleert het beschikbaar zijn van middelen voor dat doel.*

Sociale Zekerheid

42 Het Nederlandse stelsel van sociale zekerheid heeft er in belangrijke mate toe bijgedragen dat ook burgers die door omstandigheden buiten hun wil geen beroepsarbeid (meer) kunnen verrichten van een sociaal-economisch verantwoord inkomen verzekerd zijn. Het stelsel is in de praktijk echter te veel gaan fungeren als vervangende mogelijkheid voor het verkrijgen van een inkomen in plaats van als een vangnet dat gericht is op reactivering waar dat mogelijk is.

Reeds 1,9 miljoen mensen krijgen nu een uitkering wegens ziekte, arbeidsongeschiktheid of werkloosheid, het drievoudige van twintig jaar geleden. Deze ontwikkeling vormt niet alleen een bedreiging voor de houdbaarheid van het stelsel, zij vormt bovenal een aanklacht tegen een samenleving die aan meer dan 25% van haar potentiële beroepsbevolking geen mogelijkheid biedt om door het verrichten van werk bij te dragen aan haar ontwikkeling.

In samenhang met het werkgelegenheidsbeleid zijn daarom wijzigingen in het stelsel noodzakelijk, waardoor verlies van werk wordt tegengegaan en reactivering wordt gestimu-

leerd. Naarmate overheid en sociale partners daarin slagen zal het mogelijk zijn de doelstelling van handhaving van de koopkracht van de minimumuitkeringen op netto-basis te realiseren.

Werkgevers en werknemers hebben naast de overheid een eigen verantwoordelijkheid met betrekking tot de sociale zekerheid. Van hen mag worden verwacht dat zij zich zullen inspannen het beroep op uitkeringsregelingen te beperken. Daartoe is een blijvende betrokkenheid van sociale partners bij de uitvoering van werknemersverzekeringen, zij het onder onafhankelijk toezicht, van belang.

42.1 De doelstelling van het beleid is gericht op het handhaven van de koopkracht van de minimumuitkeringen op netto-basis.

42.2 Het aantal categorieën bijstandsgerechtigden wordt fors verminderd. De bijstandsuitkeringen voor gehuwden en samenwonenden worden verzelfstandigd.

42.3 De uitvoerende lagere overheden krijgen de bevoegdheid naar behoefte toeslagen te geven indien de leefsituatie daartoe aanleiding geeft en het om aantoonbare kosten gaat. De éénverdiener uit een gezin krijgt de garantie van een uitkering tot het sociaal minimum.

42.4 Er is een blijvende overheidsverantwoordelijkheid voor weduwen en weduwnaars die onverzorgd achterblijven en vanwege gezinsverantwoordelijkheid of leeftijd onvoldoende in staat zijn in hun levensonderhoud te voorzien.

42.5 De verantwoordelijkheid voor kortdurende sociale verzekeringen, zoals in geval van ziekte, kan geleidelijk worden overgelaten aan werkgevers en werknemers. Daarbij wordt de wettelijke positie van de sollicitant versterkt om risicoselectie door werkgevers zo veel mogelijk tegen te gaan.

42.6 Ter beperking van de toestroom naar de arbeidsongeschiktheidsregelingen wordt de uitvoeringsorganisatie van de sociale zekerheid op een andere leest geschoeid. Deze zal meer regionaal worden georganiseerd en meer marktconform dienen te gaan werken. De gedwongen aansluiting bij een bepaalde bedrijfsvereniging wordt afgeschaft. Ter vergroting van de objectiviteit bij de toekenning van een uitkering wordt onderscheid gemaakt tussen de medische en de arbeidskundige beoordeling.

42.7 Controle op de uitvoering en de uitvoering zelf moeten zoveel mogelijk gescheiden zijn. De controle dient opgedragen te worden aan een onafhankelijk orgaan. Voorzien wordt in de mogelijkheid van beroep als verondersteld wordt dat een uitkering ten onrechte is verleend.

42.8 De nieuwe W.A.O-wet wordt zo snel mogelijk aangepast, in die zin dat het maximum-uitkeringsniveau reeds op een jongere leeftijd kan worden bereikt. Dit is mogelijk door de vervolguitkering te bekor-

ten, omdat deze gemakkelijker particulier valt te verzekeren. Werkgevers krijgen het recht de toerekenbare kosten van de arbeidsongeschiktheid te verhalen indien de oorzaak van de arbeidsongeschiktheid overduidelijk in de privé-sfeer ligt.

- 42.9 Door een reeks van maatregelen (wettelijke bijdragen zorgverzekeringen, bezuinigingen op de kinderbijslag en op de tegemoetkoming studiekosten) is de inkomenspositie van de grotere gezinnen onder druk komen te staan. Daarom dient de progressie in de kinderbijslag te worden vergroot, zodanig dat voor gezinnen met meer dan drie kinderen het totaalbedrag aan kinderbijslag toeneemt.

Financieringstekort en belastingen

- 43 Aangezien het financieringstekort in de afgelopen kabinetsperiode nauwelijks is gedaald, is een verdere daling urgent. Alleen op die manier kan een einde komen aan de nog steeds voortdurende stijging van de rentelasten.

Ook de collectieve lastendruk is in Nederland relatief hoog. Met name met het oog op de werking van de arbeidsmarkt is verlaging van het op het inkomen drukkende deel van de belastingen en premies gewenst. Daar tegenover staat dat een effectief milieubeleid gebaat is bij extra heffingen op milieuschadelijke activiteiten en produkten. Een geloofwaardige overheid zal ook hier keuzen moeten maken. Het GPV wil prioriteit geven aan een verdere verlaging van het financieringstekort, gevolgd door een herschikking van belastingtarieven, waardoor per saldo het aan de onderneming gerelateerde vermogen en het persoonlijk inkomen minder worden belast en milieuvervuilende activiteiten en produkten meer.

- 43.1 In de eerste helft van de volgende kabinetsperiode wordt het financieringstekort teruggebracht naar een ook op langere termijn aanvaardbaar niveau van 1,8% van het Bruto Binnenlands Produkt (BBP). Dat vergt een additionele ombuiging van $\pm$ 5 miljard gulden. Om tot een collectieve lastendruk te geraken die 2 % onder het huidige niveau ligt is nog eens een bedrag van 6 miljard gulden aan bezuinigingen noodzakelijk. Dat is een taakstelling voor de tweede helft van de kabinetsperiode. Pas als het tekort op een aanvaardbaar niveau is gekomen, is als het ware de ruimte verdiend om de collectieve lastendruk te laten dalen.

- 43.2 De werkingssfeer van de Wet Gebruiksbelasting op Milieugrondslag wordt uitgebreid.

- 43.3 Verlaging van de belastingdruk zal bij voorrang plaatshebben door een matiging van de belastingdruk op aan de onderneming gerelateerd vermogen en door verlaging van de druk van de loon- en inkomstenbelasting. Bij dit laatste wordt ernaar gestreefd de onderlinge verhoudingen tussen de inkomensgroepen

globaal in stand te houden.

- 43.4 Bij de verlaging van de belastingdruk heeft verlen-
ging van de eerste schijf de hoogste prioriteit
omdat dit tevens leidt tot een verlaging van de
premiepercentages. Tevens wordt zo een begin gemaakt
met een geleidelijke invoering van een splitsings-
stelsel. Door verbreding van de grondslag wordt de
mogelijkheid gecreëerd de tweede schijf te verlengen
of het tarief van de derde schijf te verlagen. Het
omzetten van de heffingsvrije voet in een vast
aftrekpercentage kan hierbij een rol spelen als
dekkingsmiddel. Het reiskostenforfait en het ar-
beidskostenforfait worden geïntegreerd. De differen-
tiatie naar reisafstand komt daarmee te vervallen.
- 43.5 In Europees verband wordt ernaar gestreefd de moge-
lijkheden om arbeidsintensieve dienstverlening en
milieuvriendelijke produkten over te hevelen naar
het verlaagde B.T.W.-tarief, te vergroten.
- 43.6 Verlaging of afschaffing van de overdrachtsbelasting
verdient aanbeveling bij een stagnerende woning-
markt. Een dergelijke maatregel in een periode van
stijgende woningprijzen kan aan zijn primaire doel
voorbij schieten.

Ruimtelijke ordening

- 44 Het ruimtelijk beleid moet mede dienstbaar zijn aan de
bescherming van natuur en landschap en de terugdringing
van de verontreiniging van het milieu. Een complex pro-
bleem vormt de bouw van de benodigde woningen. Het beleid
is erop gericht te bouwen op open plekken in en aan de
randen van de grote steden om op deze wijze een versnip-
pering te voorkomen. Hierbij doen zich problemen voor bij
de uitvoering i.v.m. het niet (snel) beschikbaar zijn van
beoogde lokaties. Het is daarom van belang over alterna-
tieve lokaties te beschikken.
- 44.1 Het zo dicht mogelijk bij elkaar brengen van wonen
en werken is nadrukkelijk en met specifieke maatre-
gelen onderdeel van beleid.
- 44.2 Wonen en werken worden geconcentreerd bij aanslui-
tingen op openbaar vervoer, bij voorkeur langs de
bestaande hoofdtransportassen.
- 44.3 Gezien de ruimtenood in de Randstad en de lange
planologische procedures, verdient een kustuitbrei-
ding tussen Hoek van Holland en Scheveningen met een
bouwlokatie van circa 25.000 woningen steun.
- 44.4 Vergroting van de leefbaarheid van steden en dorpen
is noodzakelijk. Vergroting van de leefbaarheid van
kleine kernen is eveneens van belang. In streken
waar de bevolking terugloopt en noodzakelijke voor-
zieningen verdwijnen wordt medewerking verleend aan
regionale ontwikkelingsplannen.

Volkshuisvesting

45 Huisvesting is een eerste levensbehoefte. De Grondwet rekent het voorzien in voldoende woongelegenheden tot de zorg van de overheid. De zorg voor huisvesting is in de eerste plaats een eigen verantwoordelijkheid van de mensen zelf. De overheid dient zich te beperken tot een aanvullende en stimulerende rol voor doelgroepen die vanwege hun inkomen of bijzondere omstandigheden niet zelf (volledig) voor huisvesting kunnen zorgen, bijvoorbeeld ouderen, niet-werkenden, alleenstaanden, grote gezinnen.

De overheid ondersteunt daarom waar nodig het bereiken van een optimale woonsituatie, dat is een toestand waarin ieder kan beschikken over huisvesting die qua ruimte, situering en woonlasten passend is voor betrokkene(n) om zich vrij te ontplooien.

De ingezette tendens om via het huurprijsbeleid de marktwerking te versterken en daardoor de noodzaak van objectsubsidies af te bouwen moet worden voortgezet. De individuele huursubsidie kan als vangnet voor de minst draagkrachtigen de gevolgen van het huurprijsbeleid gericht opvangen, waar dat nodig is. Vanwege de beheersbaarheid van de individuele huursubsidie is het noodzakelijk dat de overheid bemoeienis houdt met de kosten en het huurniveau van sociale woningbouw.

De overheid dient waar mogelijk verder terug te treden door de ingezette verzelfstandiging van volkshuisvestingsinstellingen voort te zetten.

45.1 Er wordt een woonkostenquote ingevoerd, waarin wordt uitgedrukt welk deel van het inkomen minimaal en maximaal aan wonen kan en moet worden besteed, gedifferentieerd naar inkomen. Overschrijdingen van de maximale woonkostenquote worden opgevangen met de individuele huursubsidie.

45.2 Een actief doorstromingsbeleid wordt gevoerd voor mensen die minder dan de minimale woonkostenquote besteden aan woonkosten voor een woning waarvoor overheidsbijdragen zijn verstrekt. Instrumenten daarvoor zijn tijdelijke huisvestingsvergunningen of tijdelijke huurcontracten met compensatiemogelijkheden. Indien nodig worden door het opleggen van een huurbelasting woonkosten binnen de grenzen van de woonkostenquote gebracht.

45.3 Het bevorderen van het eigen woningbezit moet worden voortgezet, o.a. door:

- beperken van de verhoging van het huurwaardeforfait tot maximaal de gemiddelde procentuele verhoging van de huren, voorzover deze de feitelijke stijging van de bouw- en exploitatiekosten te boven gaan. Bij een lagere huurprijsontwikkeling dient het forfait dan ook evenredig te worden verlaagd;
- er dient een norm te worden ontwikkeld voor de maximale hoogte van het huurwaardeforfait, waarbij

- rekening wordt gehouden met een blijvende niet-aftrekbaarheid van de normale onderhoudskosten;
- beperking van de kosten bij de koop van woningen voor eigen bewoning;
  - handhaven van de aftrekbaarheid van de hypotheekrente voor de woning die voor eigen bewoning wordt gebruikt over een hypotheekbedrag van maximaal f 350.000,= . Het maximum wordt geleidelijk ingevoerd en jaarlijks voor inflatie gecorrigeerd. Onderzocht wordt of rekening kan worden gehouden met grote regionale verschillen in kooprijzen.

OVERHEID EN MILIEU

Dragende gedachte voor een geloofwaardig milieubeleid is de Bijbelse openbaring omtrent al het geschapene als een werk van God de Schepper. In die schepping heeft de mens als representant van God de opdracht het in beheer ontvangen milieu toekomstgericht te bewaren en te gebruiken.

Doel van het menselijk handelen daarbij is niet de ongeremde vervulling van zoveel mogelijk materiële behoeften, maar erkenning van de majesteit van de Schepper en het handhaven van de duurzaamheid van het milieu met het oog op toekomstige generaties.

Een aldus opgevat verantwoordelijkheidsbesef voor het milieu vereist een verinnerlijking in onze omgang met het milieu en is leidraad voor het overheidshandelen.

Er is de laatste jaren zowel nationaal als internationaal sprake van een groeiend besef dat onze omgang met natuur en milieu drastisch moet worden omgebogen. Ingrijpende beslissingen mogen dan ook niet nog verder worden uitgesteld. Een trendbreuk is nodig, want nog altijd is de snelheid waarmee het milieu wordt vervuild vele malen groter dan het vermogen van het milieu tot herstel. Dat betekent dat uitstel van sanering leidt tot steeds verder stijgende saneringskosten. Wat wij nu nalaten moeten volgende generaties tegen aanzienlijk hogere kosten opknappen. De rekening van onze consumptiedrift wordt dan betaald door ons nageslacht. Actueel rentmeesterschap vergt dat wij onze eigen milieuschulden voldoen. Dat betekent dat de traditionele doelstellingen van het sociaal-economisch beleid ondergeschikt dienen te zijn aan de gezondmaking van het milieu.

Daarom is milieubeleid voluit overheidsbeleid. Alleen dan kan het milieubeleid, zoals in de achter ons liggende jaren is neergelegd in het *Nationaal MilieubeleidsPlan (NMP)*, aan geloofwaardigheid winnen. Dit is dringend noodzakelijk aangezien te veel beleidsvoornemens niet verder gekomen zijn dan het papier waarop ze zijn gedrukt. De overheid zal al haar gezag nodig hebben om met financiële, technische, organisatorische en wettelijke maatregelen gedragsveranderingen te stimuleren bij gezinnen en bedrijven.

Dit beleid vraagt offers, maar kan bijdragen aan het beperken van een ongeremde welvaartsgroei die geen rekening houdt met schadelijke milieugevolgen, en door het vinden van evenwicht een meer ontspannen rentmeesterschap bevorderen.

Afval

- 46 Het preventiebeleid van de rijksoverheid wordt geïntensifieerd. Het gemeentelijk preventiebeleid wordt landelijk ondersteund. Aspecten als huiscompostering, de controle op de naleving van de afvalstoffenverordening en het invoeren van variabele tarieven worden uitgewerkt in het gemeentelijk milieubeleidsplan of afvalstoffenplan.
- 46.1 *Statiegeld- of tapsystemen worden verplicht gesteld voor produktgroepen als reinigingsmiddelen, vruchtensappen, zuivelprodukten, alcoholhoudende dranken en verfprodukten.*
- 46.2 *Afzet van gecertificeerde herwonnen stoffen wordt bevorderd.*
- 46.3 *Hergebruik en de nuttige toepassing van afvalstoffen wordt gestimuleerd door de gemeenten te verplichten om in 1996 te beschikken over een station voor het gescheiden aanbieden van grof huisafval.*
- 46.4 *Overwogen kan worden om per gemeente afvalquota vast te stellen. Via de afvalquota en de daaraan verbonden tariefstelling worden gemeenten met adequate voorzieningen beloofd en gemeenten met weinig inspanningen belast.*
- 46.5 *Gelet op de internationale ontwikkelingen is ondersteuning van de markt voor secundaire grondstoffen nodig.*
- 46.6 *Initiatieven om de levensduur van stoffen te verlengen via kringloopsystemen of nuttig toe te passen, zoals extensieve compostering van groenafval, verkrijgen bijzondere faciliteiten. De verwijdering van afvalstoffen bij kantoren, winkels en de non-profitsector wordt buiten de nutsvoorziening van gemeentelijk afvalbeheer gehouden.*
- 46.7 *Speciale aandacht gaat uit naar de regelgeving die aangeeft dat stoffen, geschikt voor hergebruik, niet gestort of verbrand mogen worden, met name bouw- en sloopafval. Nu de gescheiden inzameling van afval wordt ingevoerd, is het van belang om de noodzakelijke verbrandingscapaciteit te beheersen.*
- 46.8 *Ondergrondse berging van radioactief en chemisch afval blijft verboden. Initiatieven worden ontwikkeld voor preventie, hergebruik en opslag van het zeer giftige afval.*
- 46.9 *Bedrijven en instellingen worden gestimuleerd om maximale inspanningen te verrichten inzake preventie en stofstromenbeheer.*
- 46.10 *Jaarlijks wordt er een prijs toegekend aan de gemeente met de beste aantoonbare resultaten betreffende het ecologisch beheer van de dagelijkse leefomgeving.*

Energie

- 47 De toepassing van duurzame energiebronnen wordt door de overheid gestimuleerd. Daarnaast wordt het beleid gericht

op een grotere energiebesparing bij zowel bedrijven als huishoudens. Een van de oorzaken van het nog steeds stijgende verbruik van energie is de lage prijs die op de internationale markten geldt.

- 47.1 Het energiebeleid wordt zodanig ingericht dat de CO₂-emissies met 2% per jaar worden gereduceerd.
- 47.2 Nederland zet zich, bij voorkeur in EG-kader, in voor de invoering van een CO₂-heffing.
- 47.3 Het onderzoek naar de toepassing van duurzame energiebronnen zal worden geïntensiveerd. De overheid zorgt ervoor dat er geen versturende prijsverschillen ontstaan tussen fossiele brandstoffen en duurzame energiebronnen die de ontwikkeling en het gebruik van de duurzame bronnen tegengaan.
- 47.4 Extra baten uit het aardgas worden via het aardgasbatenfonds ingezet voor investeringen met een publiek en duurzaam karakter.

Natuur en landschap

48 Alle schepselen zijn door God, zowel afzonderlijk als in een systematisch geheel, met Zijn wijsheid gemaakt en getuigen van Zijn macht. Inzicht in de samenhangen in de schepping schiet nog ernstig tekort. De onderzoeksinspanning moet dan ook nationaal en internationaal worden vergroot. In internationaal verband wordt prioriteit gegeven aan de instandhouding van natuurlijke hulpbronnen en de bescherming van de wereldzeeën, grote meren en bossen.

Het behoort tot de verantwoordelijkheid van de mens als beheerder van Gods schepping ervoor zorg te dragen dat de soortenrijkdom in de planten- en dierenwereld in stand blijft. De overheid heeft hierbij de taak het zwakke tegen het sterke te beschermen. Zij steunt daartoe het werk van particuliere natuurbeschermingsorganisaties en bevordert dat ook via het onderwijs belangstelling wordt gewekt voor de natuur.

De bestaande wetgeving inzake flora en fauna en de natuurbescherming moet meer worden afgestemd op de actuele noodzaak tot bescherming van de natuur in al haar facetten. De landschappelijke waarde van ons land wordt vooral bepaald door de verscheidenheid van landschappen. Deze verscheidenheid dient gehandhaafd en waar mogelijk versterkt te worden.

- 48.1 De uitvoering van het Natuurbeleidsplan wordt versneld voortgezet. Dit impliceert dat er voldoende geld beschikbaar moet zijn voor de realisering van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Naast behoud en aankoop van bestaande natuurgebieden zal ook het instrumentarium van de Relatienota (2e tranche) en voor Natuurontwikkeling optimaal moeten worden ingezet.
- 48.2 Op basis van recente inzichten (ook op Europees niveau) wordt een actuele grondbalans opgesteld, die

- zicht geeft op de hoeveelheid hectare bestaand landbouwareaal die aan de agrarische sector onttrokken kan worden en een natuurfunctie kan krijgen (b.v. uiterwaarden langs de grote rivieren).
- 48.3 Voortgegaan wordt met de instelling van Nationale Parken.
- 48.4 Geïntegreerde en ecologische vormen van landbouw, die bijdragen aan behoud, herstel en ontwikkeling van natuur en landschap worden sterk bevorderd.
- 48.5 Bij het opstellen van landinrichtingsplannen wordt veel aandacht geschonken aan ecologische samenhangen en aan landschappelijke en cultuurhistorische waarden.
- 48.6 De provincies worden gestimuleerd om aanvullend op de EHS een adequaat beleid te formuleren en uit te voeren voor waardevolle landschappen en natuurelementen buiten de EHS.
- 48.7 Natuur- en milieu-educatie is van groot belang voor de bewustwording van de bevolking als het om natuur- en landschapswaarden gaat. Hiervoor dient voldoende geld beschikbaar te zijn.
- 48.8 Voor alle activiteiten in het Waddenzeegebied, het IJsselmeer en de Voordelta hebben de ecologische aspecten zoveel mogelijk prioriteit boven de economische en recreatieve aspecten.
- 48.9 Bij rivierdijkverhogingen zijn landschappelijke en natuurwetenschappelijk aspecten meer dan voorheen een zwaar afwegingscriterium.
- 48.10 Het behoud en beheer van de Nederlandse heidevelden verdient meer aandacht, nu t.g.v. luchtverontreiniging een volledige vergrassing van deze cultuurlandschappen dreigt.

Overleg-instrumentarium

- 49 De rijksoverheid zal in het milieubeleid naar de doelgroepen kiezen voor voortzetting van het gevoerde tweesporen-beleid. Enerzijds zullen met de verschillende bedrijfstakken verdergaande afspraken worden gemaakt over hun bijdrage aan de terugdringing van hun emissies, anderzijds zal streng en consequent worden toegezien op de naleving van gemaakte afspraken, vastgelegd in zgn. convenanten.
- 49.1 Afspraken in convenanten worden verwerkt in de vergunningsvoorschriften krachtens de Wet Milieubeheer. Zelfregulering en regulering van overheidswege vullen elkaar aan als instrumenten om de reductiedoelstellingen van het milieubeleid te bereiken.
- 49.2 Extra financiële middelen komen beschikbaar om kansrijke initiatieven te ondersteunen en het opstarten van het proces van zelfregulering bij de bedrijfstakken op gang te brengen.
- 49.3 Een beperkte en tijdelijke financiële injectie door de rijksoverheid is nodig om industrie en landbouw-

- bedrijfsleven in staat te stellen de vereiste milieuzorg in te voeren in hun totale bedrijfsvoering.
- 49.4 De convenanten-benadering heeft alleen kans van slagen als ook een flankerend beleid, gericht op de concrete uitvoering, wordt geboden.

Communicatie-instrumentarium

- 50 Naar schatting meer dan de helft van de benodigde vermindering van de milieu-emissies zal niet via regulering, maar door individuele of collectieve gedragswijziging van burgers, werkgevers en werknemers, verkeersdeelnemers etc. moeten worden bereikt. Het creëren van draagvlak en het bijbrengen van gedragsaanpassing vergen een intensieve communicatie tussen overheid en doelgroepen.
- 50.1 Gezien het trage tempo waarmee de verbetering van het milieu op gang komt en de hardnekkigheid van bestaande gewoonten en houdingen wordt aan communicatie en voorlichting extra zorg besteed.
- 50.2 Ook de doelgroepen, zoals georganiseerd in werkgevers- en werknemersorganisaties, bedrijfstakken en brancheverenigingen, consumenten- en milieu-organisaties, voorlichtingsdiensten etc., spelen daarin een actieve rol.
- 50.3 Om de eigen geloofwaardigheid te behouden vervult de overheid zelf een voorbeeldfunctie, zowel door bij de eigen activiteiten meer rekening te houden met milieu-aspecten als door een consequent handhavingsbeleid.

Handhavings-instrumentarium

- 51 De overheid heeft tot taak het publieke rechtsbestel te handhaven en zorg te dragen voor de bescherming van het milieu tegen ontoelaatbare aantasting. Daartoe dienen de geldende milieuwetten, -verordeningen en -voorschriften consequent en systematisch te worden gehandhaafd en gecontroleerd op naleving door burgers en bedrijfsleven, industrie, landbouwers, automobilisten en iedereen die direct of via een vergunning zich aan regels heeft te houden.
- Handhaving van het milieurecht dient evenwel verder te gaan dan herstel van de schending van de rechtsorde. Immers, als gevolg van milieu-overtredingen en -misdrijven is het milieu zelf aangetast, soms zelfs op onomkeerbare wijze.
- 51.1 De overheid zoekt naar instrumenten om niet alleen sancties voor wetsovertreding op te leggen, maar ook de aangerichte milieuschade op de overtreder te verhalen. Een uitbreiding van dit beginsel van "de vervuiler betaalt", zoals toegepast in het bodemsaneringsbeleid, verdient nadere uitwerking.
- 51.2 Het compensatiebeginsel uit het natuurbeschermings-

beleid, dat wil zeggen dat onvermijdelijke aantasting van natuurwaarden door bijv. industriële uitbreiding moet worden gecompenseerd door natuurontwikkeling elders op kosten van het bedrijf, wordt waar mogelijk toegepast.

- 51.3 Verscherpt toezicht en strengere internationale afspraken dienen de illegale import van tropische planten- en diersoorten aan banden te leggen.

Economie en milieu

52 Het economisch beleid in Nederland zal terdege rekening houden met het streven naar een duurzame economie in een schoon milieu.

52.1 Investeringsstimulansen zullen selectief zijn, ten voordele van investeringen die aantoonbaar bijdragen aan duurzaamheid.

52.2 Van de verplaatsing en uitbreiding van het Rotterdamse vliegveld Zestienhoven wordt afgezien mede omdat door de komst van de Hoge Snelheidslijn de verbinding tussen Rotterdam en Schiphol aanzienlijk zal worden verbeterd. Zo spoedig als mogelijk is zal tot sluiting van vliegveld Zestienhoven worden overgegaan, ook om de woningbouwtaakstelling in dit gebied te kunnen uitvoeren. Daarnaast zal onder het handhaven van strikte milieunormen de luchthaven Schiphol worden uitgebreid.

Consument

53 De consumenten hebben een belangrijke taak in het milieubeleid. Ze worden geacht een grote bijdrage te leveren bij de energiebesparing, waterbesparing en afvalscheiding. Maar de consumenten hebben geen duidelijk beeld van aard en samenstelling in relatie tot milieu-aspecten van de vele duizenden aangeboden produkten. Met een betere milieu-etikettering van produkten wordt het voor hen gemakkelijker om hun rol bij het milieubeleid goed te vervullen.

De rijksoverheid is tot nu toe zeer terughoudend geweest in het stellen van milieu-eisen aan produktieprocessen en het voorschrijven van verpakkingsmethoden en afvalverwerkingstechnieken.

53.1 De invoering van een milieukeurmerk en een vignet voor klein chemisch afval moet sneller.

53.2 Aanvullende informatie op de verpakking over de milieu-effecten van produkten is noodzakelijk.

53.3 Met een zeer stringent produktbeleid valt veel milieuwinst te boeken.

53.4 Omdat de illegale handel in beschermde planten en dieren sterk toeneemt, mede dankzij het wegvallen van handelsbarrières binnen Europa, wordt de regelgeving hiervoor en het toezicht daarop aanzienlijk verscherpt. Omdat er met de illegale handel steeds

hogere bedragen zijn gemoeid, moet de rijksoverheid in het terugdringen hiervan meer investeren.

Water

- 54 Bij het waterbeheer wordt in relatie tot het beheer en onderhoud van het landelijk gebied, meer dan tot nu toe, uitgegaan van onderlinge samenhangen. Het huidige beheer is vaak versnipperd. Nu blijkt dat de verdroging in ons land ernstiger is dan tot voor kort werd aangenomen, moet deze met kracht worden bestreden en omgebogen. Een verhoogde inzet van geldmiddelen hiervoor is nodig. Bij het grondwaterbeheer dienen, meer dan tot nu toe, relaties te worden gelegd met het oppervlaktewaterbeheer.
- 54.1 *Het terugdringen van diffuse verontreinigingen, die de belangrijkste bedreiging van de oppervlaktewaterkwaliteit vormen, heeft hoge prioriteit.*
- 54.2 *Om het natuurlijk evenwicht te herstellen is een reductie van de fosfor- en stikstofemissie met circa 90% noodzakelijk. Daartoe worden de emissie-eisen voor de industrie aangescherpt. De kwaliteit en de capaciteit van rioolwaterzuiveringsinstallaties worden vergroot.*
- 54.3 *Het aanvoeren van gebiedsvreemd water naar ecologisch waardevolle gebieden wordt zoveel mogelijk voorkomen, met name door maximale conservering van gebiedseigen water.*
- 54.4 *Handhaving van de natuurlijke afwatering in landelijke gebieden kan een waardevol onderdeel vormen van de ecologische infrastructuur.*
- 54.5 *Het rijksbeleid is gericht op beperking van het drinkwatergebruik, vooral ter bescherming van de grondwatervoorraad. Vervuiling van drinkwaterbronnen (b.v. door nitraat of dichloorpropan) dient te worden voorkomen.*
- 54.6 *De sanering van verontreinigde waterbodems wordt met kracht voortgezet.*
- 54.7 *Het beleid, om de grote rivieren, als majeure wateraders in ons land, schoner te maken wordt geïntensiveerd.*
- 54.8 *Samen met de andere Noordzeestaten worden bindende afspraken gemaakt over het tegengaan van een verdere vervuiling van de Noordzee.*

Waterstaat

- 55 Door wijzigingen in de klimatologische omstandigheden wordt een stijging van de zeespiegel verwacht. Daarom zal in de komende jaren meer aandacht moeten worden besteed aan het belang van de kustbeveiliging.
- 55.1 *Met het inhalen van het achterstallig onderhoud van waterwegen wordt in de nieuwe kabinetsperiode voortvarend doorgedaan.*
- 55.2 *Het Rijk stimuleert, dat de waterschappen (als*

doelcorporaties) in toenemende mate aandacht schenken aan en rekening houden met meer algemene belangen zoals beheer van natuur en landschap.

Verkeer en vervoer

56 De groei van de mobiliteit is nog veel te hoog. Dit veroorzaakt niet alleen schade aan het milieu, maar zorgt ook voor grote ruimtelijke problemen. Het aandeel van het openbaar vervoer en het niet-gemotoriseerde verkeer dient fors toe te nemen. Daartoe dient het investeringsniveau voor het openbaar vervoer sterk opgevoerd te worden. Met name zal aan de VINEX-lokaties financiële prioriteit moeten worden gegeven.

De overheid blijft eerstverantwoordelijk voor de totstandkoming, exploitatie en financiering van de hoofdinfrastructuur. Private financiering en exploitatie van de infrastructuur kan in uitzonderingsgevallen mede een middel zijn om bepaalde infrastructurale projecten tot stand te laten komen. De publiekrechtelijke- en privaatrechtelijke betrekkingen van de overheid dienen daarbij duidelijk gescheiden te blijven, terwijl de Staten-Generaal hun budgetrecht moeten kunnen uitoefenen.

De Nederlandse Spoorwegen dient zich meer als een commerciële onderneming te ontwikkelen, waarbij een opdeling in werkeenheden valt aan te bevelen. De afhankelijkheid van rijksbijdragen dient af te nemen. De overheid blijft verantwoordelijk voor de railinfrastructuur en voor de toegang tot de infrastructuur voor derden.

56.1 Mede gezien vanuit de doelstelling de automobiliteit terug te dringen zal verhoging van de tarieven voor het personenvervoer zoveel mogelijk moeten achterblijven bij de ontwikkeling van de variabele auto-kosten.

56.2 Bij zeer onrendabele lijnen worden flexibele mogelijkheden van openbaar vervoer ontwikkeld, waarbij de samenwerking tussen taxivervoer en stad- en streekvervoerbedrijven wordt bevorderd.

56.3 De ontwikkeling van een hoogwaardig regionaal railnet, dat een goede afstemming kent op het overige streekvervoer verdient hoge prioriteit. De provincie Flevoland krijgt een betere aansluiting op het landelijke spoorwegnet, terwijl ook de verbindingen van het Noorden met de Randstad worden verbeterd. De Hoge Snelheidslijn wordt aangelegd. Gelet op de landelijke en stedelijke omgeving wordt zorgvuldig nagegaan of en waar deze lijn over bestaande trajecten kan lopen.

56.4 Voor de korte termijn zal een snel en efficiënt spitsbussysteem worden opgezet

56.5 Het beleid met betrekking tot de auto is gericht op beperking van het gebruik. Dit kan onder meer door:
- een aanzienlijke verhoging van de variabele auto-kosten;

- een progressieve koppeling van de belasting aan de uitstoot van schadelijke gassen en aan de omvang van de auto;
  - stimuleren van carpooling;
  - privé-kilometers van zakenauto's fiscaal hetzelfde te behandelen als die van de privé aangeschafte auto;
  - grote bedrijven te verplichten voor het personeel een mobiliteitsplan op te stellen.
- 56.6 Lagere overheden dienen een restrictief parkeerbeleid te voeren. De parkeercapaciteit in stads- en dorpscentra dient te worden beperkt. Bij nieuw te ontwikkelen bedrijfsterreinen en werkgelegenheidsconcentraties wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van systemen van betaald parkeren.
- 56.7 Voor een betere naleving van verkeersregels wordt een puntensysteem ingevoerd. Daarmee kan sneller worden opgetreden door middel van het intrekken van de rijbevoegdheid. Een betere naleving van de verkeersregels kan ook de verkeersveiligheid in het algemeen bevorderen.
- 56.8 Het aanleggen van nieuwe wegverbindingen is onwenselijk, om verdergaande versnippering van ons landschap te voorkomen.
- 56.9 Waar de capaciteit van het wegennet onvoldoende is wordt prioriteit verleend aan een ongehinderde doorstroming van het goederenvervoer.
- 56.10 Een groter deel van het goederenvervoer zal over het water of per rail moeten plaatsvinden. De desbetreffende infrastructuur dient daartoe te worden verbeterd. De Betuwelijn wordt aangelegd. Het verantwoord inpassen van de Betuwelijn vraagt de grootste zorg. De tracering zal zoveel mogelijk worden gekoppeld aan reeds bestaande infrastructuur. Bij ernstige knelpunten wordt de voorkeur gegeven aan ondergrondse aanleg.
- 56.11 De binnenvaart vormt blijvend een belangrijke schakel in het nationale en internationale goederenvervoer over water. Een koude sanering van de binnenvaartsector als gevolg van Europese ontwikkelingen wordt voorkomen.
- 56.12 Nieuwe oeververbindingen worden alleen aangelegd als de belangen van het zakelijk en beroepsgoederenvervoer dit onomstotelijk vorderen. Het achterstallig onderhoud van vaarwegen wordt gefaseerd ingelopen. Met de aanleg van een vaste oeververbinding over de Westerschelde dient op korte termijn een aanvang te worden gemaakt. Daarmee kan Zeeuws-Vlaanderen uit zijn isolement ten opzichte van Nederland worden verlost.
- 56.13 Gezien de te verwachten toename van de concurrentie in de goederenvervoersector, blijft het van belang toe te zien op de naleving van voorschriften inzake werk- en rusttijden.

OVERHEID EN ONTPLOOIING

God heeft in Zijn schepping aan ieder mens gaven en talenten gegeven die tot Zijn eer en ten dienste van de naaste gebruikt behoren te worden. De gaven die ieder afzonderlijk van God heeft ontvangen kunnen grote verschillen vertonen, maar in de dienst van God zijn zij altijd waardevol. De mens is in de eerste plaats zelf verantwoordelijk voor de ontplooiing van zijn talenten. De overheid zal de burgers in het belang van de verdere ontwikkeling van de samenleving op deze verantwoordelijkheid aanspreken en burgers eventueel mobiliseren. Daartoe dient zij waar nodig de voorwaarden te scheppen die het alle burgers, jong of oud, autochtoon of allochtoon, mogelijk maakt hun talenten te ontplooien.

Daarbij zal de overheid tegelijkertijd de grenzen van haar bevoegdheden en mogelijkheden in acht nemen en die aan burgers zonodig duidelijk te maken. Hoge verwachtingen leiden op termijn tot aantasting van de geloofwaardigheid van de overheid.

Onderwijs

Onderwijs is van grote betekenis met het oog op de uitvoering van de opdracht die door God gegeven talenten tot ontplooiing te brengen. Onderwijs is dan ook zowel van persoonlijke als van publieke betekenis.

De ouders zijn verantwoordelijk voor de opvoeding van en het onderwijs aan hun kinderen. De stichting en instandhouding van scholen is dan ook primair een zaak van de ouders. Waar mogelijk wordt daarom voorkeur gegeven aan bijzonder onderwijs. Deze voorkeur wordt nog versterkt doordat de noodzakelijke vergroting van de autonomie van de scholen moeilijk verenigbaar is met van overheidswege gegeven onderwijs.

De overheid dient de vrijheid van richting, stichting en inrichting blijvend te erkennen en te beschermen. Zij ziet toe op de toegankelijkheid van de door haar bekostigde onderwijssoorten, opdat in het bijzonder alle jongeren voor hen passend onderwijs kunnen volgen.

De scholen zijn verantwoordelijk voor kwalitatief goed onderwijs. Met het oog op de publieke betekenis van goed onderwijs draagt de overheid bij aan de kwaliteit van het onderwijs door het stellen van eisen van deugdelijkheid en door te bevorderen dat een samenhangend stelsel tot stand komt van examenvoorschriften, in- en doorstroomprofielen en beroeps- en beroepsopleidingsprofielen.

Tot de pedagogische opdracht van de scholen behoort het besteden van aandacht aan normen en waarden die van betekenis zijn voor individu en samenleving en die in het bijzonder kunnen worden afgeleid van de Wet van de Tien Geboden.

De overheid ziet erop toe dat het openbaar onderwijs gegeven

wordt met eerbiediging van de Bijbel.

De inspectie van het onderwijs is onder verantwoordelijkheid van de minister belast met het toezicht op de naleving van wettelijke voorschriften. Haar andere taken oefent de inspectie uit in overleg met en met instemming van de scholen.

Vrijheid van onderwijs

57 De vrijheid van onderwijs is het instrument bij uitstek om de verantwoordelijkheid van de ouders voor het onderwijs aan hun kinderen inhoud te geven. De schoolbesturen van het bijzonder onderwijs dragen een grote verantwoordelijkheid voor de inhoud van het onderwijs en de identiteit van de school.

57.1 De vrijheid van schoolbesturen tot het voeren van een toelatings- en benoemingsbeleid dat samenhangt met de identiteit van de school wordt voluit gerespecteerd.

57.2 In een pluriforme samenleving als Nederland verschaffen scholen helderheid over hun levensbeschouwelijke en onderwijskundige identiteit en maken zij ernst met hun pedagogische opdracht. Het schoolwerkplan en het jaarverslag zijn hiervoor geschikte instrumenten.

57.3 De toenemende levensbeschouwelijke verscheidenheid in het onderwijs wordt door de overheid vanwege de vrijheid van onderwijs gerespecteerd. Voor haar wet- en regelgeving blijft zij echter uitgaan van erkenning als afzonderlijke richting als er sprake is van een brede geestelijke - van de bestaande richtingen te onderscheiden - stroming in de Nederlandse samenleving.

Kwaliteit van het onderwijs

58 Vanwege de verantwoordelijkheid van de scholen voor de kwaliteit van het onderwijs dienen de te stellen deugdelijkheidseisen summier te zijn en moet de overheid ook uiterst terughoudend zijn in het stellen van regels.

58.1 Kwaliteitsbewaking kan door de scholen plaatsvinden door inschakeling van de inspectie of van visitatiecommissies en door zelfevaluatie.

58.2 Scholen stellen door middel van openbare rapportage over de werkzaamheden en de resultaten ouders en de overheid -ieder voor hun deel- in de gelegenheid zich een oordeel te vormen over de kwaliteit van het onderwijs.

58.3 De overheid bevordert dat voldoende gekwalificeerde leraren beschikbaar zijn door goede opleidings- en nascholingsmogelijkheden.

58.4 Om schoolbesturen in de gelegenheid te stellen een adequaat personeelsbeleid te voeren worden rechtspositieve belemmeringen zoveel mogelijk weggenomen.

58.5 Tot de taken van de scholen behoort het bestrijden

van onderwijsachterstanden en het bevorderen van gelijke kansen. Het rijk stelt hiertoe extra middelen ter beschikking van de scholen. Over de besteding van deze middelen en van de eventuele aanvulling daarop van gemeentewege kunnen schoolbesturen overeenkomsten aangaan met het gemeentebestuur. De overschrijdingsregeling wordt niet toegepast voorzover scholen vrijwillig afzien van het aangaan van dergelijke overeenkomsten.

- 58.6 Ook als het onderwijs-achterstandsbeleid een onderdeel vormt van een beleid gericht op sociale vernieuwing bevat de onderwijswetgeving waarborgen voor de eigen verantwoordelijkheid van de scholen terzake.
- 58.7 Het beleid ten aanzien van de onderwijsverzorging is erop gericht de bekostiging te doen plaatsvinden via de scholen.

Autonomie

59 Vergroting van de autonomie van de scholen is noodzakelijk. Door gedetailleerde regelgeving zijn de oorspronkelijke rechten en verantwoordelijkheden van de scholen in het gedrang gekomen. Autonomievergroting is dan ook geen vorm van decentralisatie van overheidstaken maar hernieuwde erkenning van de eigen verantwoordelijkheid van de scholen. Decentralisatie van taken naar de gemeenten kan hiervoor geen alternatief zijn.

59.1 De verantwoordelijkheid voor de huisvesting wordt aan de scholen overgelaten zodra een voorziening is getroffen voor het opvangen van grote financiële risico's.

59.2 De regeling van de arbeidsvoorwaarden en het daarover te voeren overleg is erop gericht de scholen mogelijkheden te bieden tot een op de eigen situatie toegesneden personeelsbeleid.

59.3 Autonomievergroting vereist een groter bestuurlijk draagvlak dan thans veelal aanwezig is. Na de recente reorganisaties en fusies in het onderwijs biedt institutionele schaalvergroting als regel geen oplossing meer. Het beleid is niet langer daarop gericht. Bestuurlijke schaalvergroting kan dan de aangewezen oplossing zijn. De vormgeving daarvan wordt overgelaten aan de scholen en hun samenwerkingsorganen.

59.4 Autonomievergroting noopt tevens tot een grotere professionalisering van bestuur en directie. Teneinde te voorkomen dat dit ten koste gaat van de betrokkenheid van de ouders bij de school mag hiervoor van de scholen extra aandacht worden verwacht. In bestuurlijke zin kan dit onder meer met behulp van ouderraden of door het verdelen van de bestuurstaak tussen een bestuur per school en een bestuur van een samenwerkingsverband van scholen.

- 59.5 Aangezien de verantwoordelijkheid van de overheid voor het openbaar onderwijs principieel verschilt van die voor het bijzonder onderwijs behoudt het openbaar onderwijs een publiekrechtelijke band met het gemeentebestuur. Eventueel kan gekozen worden voor een vorm van verzelfstandiging door bestuurlijke taken op te dragen aan een commissie op grond van de Gemeentewet of een orgaan op grond van de Wet Gemeenschappelijke Regelingen.

Bekostiging

- 60 De bekostiging van het onderwijs geschiedt van rijkswege op een sober maar kostendekkend niveau, waarbij voor openbaar en bijzonder onderwijs gelijke maatstaven worden gehanteerd.
- 60.1 De bekostiging wordt geleidelijk verder vormgegeven als budgetbekostiging.
- 60.2 Het formatiebudgetsysteem vormt een goede stap in deze richting, maar biedt door de strakke regelgeving voor bestuur en directie nog te weinig mogelijkheden voor een flexibel beleid. Uitbreiding van het formatiebudgetsysteem tot een systeem van schoolgebonden bekostiging van het totaal van de materiële en personele kosten verdient dan ook aanbeveling, het eerst in het voortgezet onderwijs.
- 60.3 Bij invoering zal rekening gehouden moeten worden met structurele verschillen die zich kunnen voordoen in het kostenpatroon van de onderscheiden scholen.

Onderwijs en maatschappij

- 61 Onderwijs draagt bij aan de persoonlijke ontwikkeling van de leerling en bereidt hem voor op zijn maatschappelijk functioneren en de uitoefening van een beroep. De eisen die vanuit maatschappij en bedrijfsleven aan de beroepsbevolking gesteld worden zijn aan snelle veranderingen onderhevig. Dit onderstreept het belang van een blijvend goede aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt. Dit geldt in het bijzonder voor het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie. Duale leerwegen kunnen een nuttige rol spelen.
- 61.1 Het belang van de betrokkenheid van het bedrijfsleven bij het beroepsonderwijs is evident. Deze invloed zal echter niet zover mogen gaan dat daardoor de richting van het onderwijs geweld wordt aangedaan. Datzelfde geldt voor wat betreft de structuur van het beroepsonderwijs. De vorming van regionale opleidingscentra mag niet ten koste gaan van de mogelijkheden voor middelbaar onderwijs naar richting.
- 61.2 Bij de afstemming tussen onderwijs en arbeidsmarkt spelen de gemeenten een terughoudende rol.

Primair onderwijs

62 De stichtingsnormen moeten aansluiten bij het stelsel van opheffingsnormen op basis van leerlingdichtheid in afgebakende gebieden. De huidige systematiek waarin zekere marges zijn voor de laatste school van een richting dient te worden gehandhaafd.

Het behoort tot de taak van het basisonderwijs de noodzakelijke begeleiding te bieden aan leerlingen met problemen. Binnen de samenwerkingsverbanden Weer Samen Naar School dienen hiervoor de nodige voorzieningen tot stand te worden gebracht samen met speciale voorzieningen die nodig zijn voor die leerlingen die ondanks begeleiding niet in het reguliere onderwijs opgevangen kunnen worden.

62.1 De stichtingsnorm van minimaal 200 leerlingen dient te gelden zolang nog geen aansluiting is gevonden bij het stelsel van opheffingsnormen op basis van leerlingdichtheid.

62.2 In de komende jaren zal het beleid terzake Weer Samen Naar School (WSNS) zorgvuldig moeten worden geëvalueerd en zo nodig bijgesteld om de doelstelling te kunnen bereiken.

62.3 Teneinde recht te doen aan de vrijheid van onderwijs moet voor bijzondere scholen de mogelijkheid bestaan de omvang van de WSNS-samenwerkingsverbanden en van de regio's waarin samenwerking plaatsvindt zelf te bepalen.

Voortgezet onderwijs

63 De vernieuwing van de bovenbouw van havo en vwo is van belang in verband met het welslagen van de basisvorming.

63.1 Doorstroomprofielen kunnen een betere aansluiting op verschillende vormen van hoger onderwijs bewerkstelligen.

63.2 Vermindering van het aantal inefficiënte leerwegen kan het best bereikt worden door verbetering van de samenhang van het onderwijsbestel. In individuele gevallen kunnen omwegen echter onvermijdelijk zijn en zullen zij dus ook mogelijk moeten blijven.

Wetenschappelijk onderwijs

64 Het wetenschappelijk onderwijs vervult met het hoger beroepsonderwijs een essentiële rol bij de verdere ontwikkeling van onze samenleving. De onderscheiden functies van deze vormen van hoger onderwijs dienen echter ook organisatorisch herkenbaar te blijven.

64.1 Het hoger beroepsonderwijs leidt op tot de uitoefening van een beroep. Branchevervaging tussen universiteiten en het hoger beroepsonderwijs wordt tegengegaan. Beroepsgerichte opleidingen aan universiteiten zijn daarom uitzondering.

64.2 Verlenging van de cursusduur van een aantal vooral technische opleidingen wordt nagestreefd.

- 64.3 De overheid houdt de niet of slechts in beperkte mate door haar bekostigde theologische opleidingen buiten haar regelgeving inzake de inhoud en de inrichting van de opleiding. De onafhankelijkheid van de kerken is ermee gediend indien de kerken zelf verantwoordelijk zijn voor de financiering van hun ambtsopleidingen. De regering dient daarom het overleg te openen met de kerken gericht op de overname door de kerken van de financiële verantwoordelijkheid voor de kerkelijke ambtsopleidingen.
- 64.4 Medefinanciering van het wetenschappelijk onderzoek binnen de universiteiten door het bedrijfsleven hoeft niet te worden afgewezen, maar dat ontslaat de overheid niet van de plicht zorg te dragen voor een toereikend niveau van fundamenteel onderzoek. Opbrengsten uit onderzoek ten behoeve van het bedrijfsleven dienen ten goede te komen aan de universiteit als gebruik wordt gemaakt van de universitaire infrastructuur.

Hoger beroepsonderwijs

- 65 Het hoger beroepsonderwijs is hoofdzakelijk bijzonder onderwijs. Daaraan zal in wet- en regelgeving recht moeten worden gedaan zodat behoud van eigen identiteit gewaarborgd blijft.
- 65.1 Instellingen hebben het recht vanuit levensbeschouwelijk oogpunt een eigen toelatingsbeleid te voeren, en wordt financieel ruimte geboden voor het vormgeven van de eigen identiteit. De versterkte marktwerking mag niet leiden tot een klimaat waardoor het karakter van een instelling kan worden geschaad.
- 65.2 Ook kleine bijzondere instellingen, die hun bestaansrecht hebben bewezen, hebben recht op een adequate financiering.
- 65.3 Een ontwikkeling naar nauwe samenwerking tussen pedagogische academies en verzorgingsinstellingen mede met het oog op een bundeling van de nascholing wordt voorgestaan. Pedagogische academies mogen echter niet gedwongen worden tot richtingoverstijgende fusies.

Studiefinanciering

- 66 De kosten voor het volgen van een opleiding van hoger onderwijs zijn in het algemeen te hoog om zelf op te brengen. Omdat het hoger onderwijs toegankelijk dient te zijn voor ieder die daarvoor voldoende capaciteiten heeft, ongeacht het inkomensniveau, is een studiefinancieringsstelsel nodig om het ontbrekende aan te vullen.
- 66.1 Het bestaande stelsel, waarin ook de ouders financiële aansprakelijkheid behouden voor hun studerende kinderen, gaat uit van een goede verdeling van verantwoordelijkheden. Wel zal het stelsel vereen-

voudigd moeten worden. Daarbij kan primair gedacht worden aan het vervallen van een afzonderlijke uitwonendenbeurs, mede gelet op de fraudegevoeligheid hiervan.

Cultuur en welzijn

Ook op het terrein van kunst, cultuur, ontspanning en welzijn heeft de overheid een taak die ten dienste staat van de opdracht om de aarde te bouwen en te bewaren. De overheid stimuleert ook het ontdekken, ontplooiën en bereikbaar maken van in de schepping aanwezige rijkdommen.

Dit is van openbare betekenis omdat bijvoorbeeld cultuurgoeederen en de Nederlandse taal belangrijk onderdelen vormen van de identiteit van de Nederlandse samenleving. De specifieke verantwoordelijkheid van de overheid voor behoud van de eigen cultuur en taal wordt ook bepaald door de aard en schaal van de maatregelen die daarvoor nodig zijn.

De overheid stimuleert de ontplooiing van de gaven van de burgers die hierin een eigen verantwoordelijkheid hebben. Zij hebben allen, zowel mannen als vrouwen, ouderen als jongeren, autochtonen en allochtonen talenten ontvangen die ontplooid dienen te worden tot eer van God.

De overheid kan daartoe speciale maatregelen treffen om groepen van burgers die in een achterstandssituatie (dreigen te) verkeren in staat te stellen hun taak te verrichten.

Kunst en Cultuur

67 De overheid stimuleert dat kunstenaars hun artistieke kwaliteiten tot ontplooiing brengen. Dit kan onder meer door het geven van opdrachten of stipendia aan kunstenaars, het aankopen van kunstwerken en het bekostigen van kunstonderwijs.

Op de overheid rust een specifieke verantwoordelijkheid voor het beschermen van waardevolle cultuurgoeederen.

67.1 De kunstenaar blijft zelf verantwoordelijk voor zijn werk, maar de overheid aanvaardt een zekere medeverantwoordelijkheid als zij kunst stimuleert of beloont. Tot dit laatste behoort zij niet over te gaan als het uitingen betreft die duidelijk ingaan tegen normen in de openbare samenleving die zijn ontleend aan de Bijbel.

67.2 Belangrijke uitingen van kunst en cultuur behoren in beginsel, zo nodig met steun van de overheid, voor ieder bereikbaar te zijn.

67.3 Zoveel mogelijk moet voorkomen worden dat culturele instellingen in vergaande mate afhankelijk zijn van de overheid. Door middel van budgetfinanciering kan de eigen verantwoordelijkheid van instellingen voor het beleid worden bevorderd.

67.4 Voorkomen moet worden dat door verzelfstandiging van rijksmusea commerciële overwegingen de exploitatie gaan beheersen. Grote aandacht is nodig voor de

beveiliging van kunstwerken. Voor onderzoekers en kunstenaars behoren rijksmusea speciale faciliteiten te bieden.

- 67.5 Decentralisatie van archieven is van belang, waarbij waarborgen moeten bestaan voor de toegankelijkheid en de bescherming van archieven. De overheid stimuleert dat belangrijke particuliere archieven in beheer komen bij de overheid of bij wetenschappelijke instituten.
- 67.6 Mede als gevolg van de luchtverontreiniging zijn extra investeringen nodig in monumenten. Daarnaast vragen ook jongere monumenten de aandacht. Een zorgvuldige selectie van te beschermen objecten en daadwerkelijke bescherming daarvan is nodig.

Nederlandse taal en cultuur

- 68 De Nederlandse culturele identiteit wordt in sterke mate belichaamd door de Nederlandse taal. Die taal verbindt ons in het heden met elkaar, maar ook met een nationaal verleden waarin het Woord van God vaak grondslag is geweest voor literaire, wetenschappelijke en educatieve uitingen. Met het oog op de Europese integratie en de toevloed van culturele invloeden uit het buitenland is bijzondere zorg voor de Nederlandse taal en cultuur nodig.
- 68.1 In de Grondwet wordt bepaald dat bevordering van het gebruik van de Nederlandse taal voorwerp van zorg is van de overheid. Wettelijk wordt vastgelegd dat het Nederlands gebruikt wordt als onderwijs-, bestuurs- en rechtstaal, als ook dat het gebruik van het Nederlands in de omroep wordt bevorderd.
- 68.2 In de provincie Friesland geldt een zorgplicht voor de Friese taal in het onderwijs. Wettelijke regels worden opgesteld voor het gebruik van het Fries in het verkeer met de overheid.
- 68.3 Het voeren van een buitenlands cultureel beleid is één van de doelstellingen van de Nederlandse buitenlandse politiek. In samenwerking met Vlaanderen wordt de Taalunie nieuw leven in geblazen. Eveneens worden in het buitenland instituten voor de Nederlandse cultuur actief gesteund. Via de Taalunie wordt culturele samenwerking bevorderd met landen waarmee taalverwantschap bestaat, bijvoorbeeld Suriname en Zuid-Afrika.
- 68.4 De regering ziet erop toe dat de Nederlandse taal binnen de EG op basis van gelijkberechtiging als officiële taal erkend blijft. In de verdragen die aan de EG ten grondslag liggen wordt de culturele autonomie van Nederland en de andere lidstaten gewaarborgd.

Media

69 Bij een vrije samenleving hoort een vrije pers. De overheid verleent algemene steun aan de pers door middel van gunstige fiscale regels, zoals een nul-tarief voor de BTW.

De omroep in ons land wordt thans gekenmerkt door het naast elkaar opereren van de publieke omroep en de nieuwe commerciële omroep. Via de wettelijke voorschriften van de Mediawet en de financiering door middel van luisteren en kijkgeden draagt de overheid een eigen verantwoordelijkheid voor de publieke omroep.

69.1 De subsidiëring van persorganen via het Bedrijfsfonds voor de pers wordt beëindigd.

69.2 Via wetgeving wordt op onderscheiden wijze ruimte gegeven aan de beide omroepvormen met als waarborg een concurrentie op zoveel mogelijk gelijke voet.

69.3 Met kracht wordt de vercommercialisering van de publieke omroep tegengegaan. Een zeer restrictieve sponsorregeling wordt wettelijk vastgelegd alsmede effectief toezicht. De financiële afhankelijkheid van de publieke omroep van inkomsten via reclame wordt niet verder vergroot. Reclame op zondag dient weer verboden te worden.

69.4 Kenmerkend voor de publieke omroep dient te blijven dat zij een samenwerkingsverband is van zelfstandige omroepverenigingen op onderscheiden levensbeschouwelijke grondslag. Samenwerking van omroepverenigingen wordt niet wettelijk afgedwongen, maar is een zaak van vrijheid van de verenigingen. Wettelijk wordt geregeld dat aan de landelijke publieke omroep meerjarige concessies kunnen worden gegeven.

69.5 Met het oog op de invloed van de media op de publieke zeden wordt een regeling getroffen voor omroepen persdelicten.

69.6 De verantwoordelijkheid van de overheid voor de keuring van in het openbaar vertoonde films via de Filmkeuring wordt gehandhaafd. Voornemens om deze verantwoordelijkheid te leggen bij de film- en bioscoopbranche worden niet uitgevoerd.

Welzijn

70 De overheidstaak op het welzijnsterrein wordt gekenmerkt door een beperkte taak van de rijksoverheid, waarbij de verantwoordelijkheid voor welzijnsbeleid vooral een zaak van de gemeenten is, terwijl de uitvoering aan maatschappelijke organisaties behoort te worden gelaten. Het Rijk heeft een voorwaardenscheppende en stimulerende taak en verschaft daartoe aan de gemeenten voldoende middelen bijvoorbeeld in het kader van de Sociale Vernieuwing. Het belang van de Sociale Vernieuwing is primair gelegen in de sociale functie daarvan ten behoeve van diegenen die aan de zijlijn staan of daar dreigen te komen. Het is een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van overheden en maatschappelijke organisaties om het beleid in te zetten

op versterking van de sociale positie van burgers, zodat zij zelf in staat zijn hun taak te verrichten.

- 70.1 De doeluitkering voor Sociale Vernieuwing wordt geleidelijk verruimd en vervolgens overgeheveld naar het gemeentefonds.
- 70.2 Burgers hebben recht op de keuze voor levensbeschouwelijk en daardoor veelal bovenlokaal georganiseerd welzijnswerk. Lokale prioriteitsstelling mag daarom niet leiden tot onthouding van subsidie of tot druk om de levensbeschouwelijke identiteit op te geven.
- 70.3 Gesubsidieerde instellingen dienen door een ruime kring van gebruikers en belangstellenden te worden gedragen, die dan ook betrokken worden bij de bepaling van het beleid van de instelling. In het algemeen ligt het niet op de weg van de overheid op dit punt regelend op te treden. Indien echter de instelling hierin nalatig blijft en zij in overwegende mate door de overheid wordt bekostigd, kan de overheid voorschriften terzake aan de bekostiging verbinden. Deze mogen er echter niet toe leiden dat organisaties op levensbeschouwelijke grondslag worden gehinderd in het handhaven van hun identiteit.
- 70.4 De overheid erkent en stimuleert het belang van vrijwilligerswerk door een faciliterend beleid terzake van opleiding, verzekering, onkostenvergoedingen en coördinatie te voeren.

Sport en recreatie

- 71 Naast de roeping om door het verrichten van arbeid bij te dragen aan de verdere ontwikkeling van de samenleving geeft God ook mogelijkheden tot sport en ontspanning. Een goed gebruik van deze mogelijkheden draagt bij aan de gezondheid van de mens, zodat deze zijn taak beter kan verrichten.
  - 71.1 De overheid kan bijdragen in de kosten van accommodaties en in de kosten van sportbeoefening.
  - 71.2 Subsidiëring van beroepssport is geen taak van de overheid. De overheid draagt niet bij aan fondsen voor de topsport.
  - 71.3 Organisatoren van sportwedstrijden dienen alle nodige maatregelen te treffen om de orde en veiligheid tijdens en rond de wedstrijden te handhaven. Voorzover tijdens en bij wedstrijden de inzet van politie noodzakelijk wordt geacht, kunnen kosten daarvan bij de organisatoren in rekening worden gebracht.
  - 71.4 Het tekort aan recreatiemogelijkheden in de nabijheid van stedelijke gebieden wordt ingelopen. Dit ter ontlasting van bestaande recreatiegebieden en ter beperking van het recreatieverkeer.
  - 71.5 Naaktrecreatie behoort niet op openbare terreinen te kunnen plaatsvinden.

Ouderen

72 Ouderen maken een steeds groter deel van onze bevolking uit. Daarbij wordt de groep ouderen ten onrechte geïdentificeerd met toenemende hulpbehoefte of financieel minder draagkrachtigen. Een positieve waardering van het ouder worden is op zijn plaats. Immers, ouder worden is een zegen van God, die de gehele samenleving ten goede komt. Hierbij kan gedacht worden aan het inzetten van de ervaring en levenswijsheid van ouderen.

Ouderen behoren dus een volwaardige plaats in onze samenleving in te nemen en zijn daarom primair zelf verantwoordelijk voor eigen gezondheid en welzijn. Uiteraard zullen voor een aantal ouderen hulpvoorzieningen beschikbaar moeten zijn. De verantwoordelijkheid van medeburgers, in het bijzonder de kinderen, voor de ouderen zal o.a. in de thuis- en mantelzorg en het vrijwilligerswerk bevorderd dienen te worden.

72.1 De mogelijkheden voor deeltijd-VUT en flexibele pensionering worden vergroot. Het vrijwilligerswerk in de ouderenzorg wordt gestimuleerd.

72.2 Het zelfstandig wonen van ouderen wordt zo lang mogelijk bevorderd en ondersteund. Daarvoor moet ook daadwerkelijk adequate huisvesting beschikbaar zijn die voldoet aan te stellen eisen op het gebied van aanpasbaarheid, situering, veiligheid en bereikbaarheid. Ook dient een op de zorgbehoefte afgestemde hulp te worden geboden.

72.3 Voor ouderen die niet meer zelfstandig kunnen wonen en een vorm van zorg behoeven kunnen woonzorgcomplexen worden ingericht.

72.4 Het zorgaanbod van intra- en extramurale voorzieningen wordt geïntegreerd aangeboden en de zorgbehoefte van ouderen wordt integraal geïndiceerd.

72.5 Het vrijwilligerswerk in de ouderenzorg wordt gestimuleerd, ook door hiervoor voldoende faciliteiten te treffen.

72.6 Bij de planning van voorzieningen wordt rekening gehouden met de wens van ouderen te worden opgenomen in een tehuis van eigen geestelijke signatuur.

72.7 Instellingen moeten het recht hebben door middel van een toelatingsbeleid en gedragsvoorschriften een eigen leefstijl te handhaven.

Jeugd

73 De overheid dient geld en energie te investeren in jeugd- en jongerenbeleid dat gericht is op een zinvolle deelname aan het maatschappelijk verkeer en op het voorkomen van uitwassen en ontsporingen. Ook zal de overheid voorwaarden moeten scheppen voor een stabiel, zorgzaam en richtinggevend opvoedingsklimaat.

73.1 Binnen het jeugdwerk dient meer samengewerkt te worden tussen reclassering, onderwijs, jeugdhulpverlening en maatschappelijk (randgroep)jongeren

beleid.

- 73.2 Er dienen meer opvangmogelijkheden te komen voor jeugdigen ter voorkoming van criminaliteit en als slachtoffer.
- 73.3 De overheid moet zorgen dat er voldoende politiemensen zijn die affiniteit hebben met de jeugd.
- 73.4 Bij een herziening van de wet op de jeugdhulpverlening zullen de levensbeschouwelijke instellingen een meer levensvatbare positie moeten krijgen. Zo dient bij de vaststelling van kwaliteitsnormen rekening gehouden te worden met de eigen identiteit van de instelling.
- 73.4 Samenwerkingsverbanden tussen de instellingen en subsidiëring door de overheid dienen ruimte te laten voor de invulling van de eigen identiteit.

Minderheden

74 Naar het zich laat aanzien zal er met name door gezinshereniging en gemiddeld hogere geboortecijfers ook de komende jaren een belangrijke stijging plaatsvinden van het aantal burgers behorend tot één van de culturele minderheden. Voorop dient te staan dat voorkomen moet worden dat Nederland uiteenvalt in verschillende los van elkaar staande samenlevingen. Burgers van buitenlandse afkomst dienen in staat te worden gesteld zich een volwaardige plaats binnen de Nederlandse samenleving te verwerven.

Een van de grote problemen is de deelname van etnische minderheden aan het onderwijs. Gebleken is dat een goede integratie op school en in het gezin van wezenlijk belang is. Onmisbare instrumenten daarbij zijn zaken als goede huiswerkbegeleiding, buitenschoolse activiteiten, opstapprojecten en onderwijs in eigen taal en cultuur (OETC).

- 74.1 Burgers van buitenlandse afkomst behoren zo snel mogelijk de Nederlandse taal te leren. In het algemeen wordt van hen verwacht dat ze zich de Nederlandse cultuur zoveel mogelijk eigen maken en zich positief opstellen ten opzichte van de rechtsgewoonten en publieke instellingen.
- 74.2 Hoewel terugkeer naar het land van herkomst niet voor alle buitenlanders een begaanbare weg zal blijken te zijn zal het mogelijk moeten blijven bij terugkeer een beroep te doen op daarvoor geldende faciliteiten.
- 74.4 Allochtonen aan wie de overheid een legale verblijfsstatus beoogt te verlenen dient een basispakket aan sociale vaardigheden te worden bijgebracht waarmee men zich in eerste instantie kan redden.
- 74.5 Wie zich laat naturaliseren tot Nederlands staatsburger toont zich bereid de daarmee samenhangende rechten en plichten te accepteren. Bij de beoordeling van verzoeken tot naturalisatie dient de bereidheid hiertoe zorgvuldig te worden getoetst.

- 74.6 Allochtonen moeten zoveel mogelijk kunnen participeren op de arbeidsmarkt. Daarin past een traject van vorming, scholing en begeleiding bij het zoeken naar werk. Dat zou bij voorkeur begeleid moeten worden door hier al langer gevestigde allochtone burgers.
- 74.7 De werking van de Wet Bevordering Evenredige Arbeidsdeelname Allochtonen wordt na twee jaar geëvalueerd. Als dan nog blijkt dat het bedrijfsleven zich onvoldoende heeft opengesteld voor allochtone werknemers, zal moeten worden geconcludeerd dat de financiële last hiervan niet meer op de samenleving als geheel kan blijven drukken. Op dat moment zullen de fiscale faciliteiten voor het bedrijfsleven ter discussie moeten worden gesteld.
- 74.8 Informatie over opleiding en scholing wordt toegesneden op de allochtone groepen die daarvoor in aanmerking komen.
- 74.9 Bij het bestrijden van de werkloosheid onder jongeren hebben de RBA's samen met de gemeenten een belangrijke taak.
- 74.10 Bij de uitvoering van de Leerplichtwet, die overkort van toepassing is op leerlingen van allochtone ouders, verdient bestrijding van het veel voorkomende spijbelen de aandacht.
- 74.11 Spreidingsbeleid is in feite huisvestingsbeleid. Tot dusverre is de overheid er dankzij de individuele huursubsidie en het renovatiebeleid in de binnensteden in geslaagd gettovorming te voorkomen. De medewerking van woningcorporaties bij het voorkomen van gettovorming is onontbeerlijk.

OVERHEID EN INTERNATIONALE ORDE

De val van de Berlijnse muur markeert ook het einde van een tijdperk. De scherpe ideologische scheidslijnen tussen West en Oost zijn sindsdien verdwenen. De oude Sovjet-Unie is uiteengevallen in een aantal zelfstandige staten en de landen uit Midden-Europa hebben zich vrijgemaakt van het communisme. De communistische ideologie met haar miljoenen slachtoffers lijkt verleden tijd.

Omdat de Bijbel wijst op Christus als de Koning der koningen erkent het GPV dat ook dit niet buiten Hem om is gebeurd. In deze nieuwe situatie wil het GPV in vertrouwen op Hem een positie bepalen.

Daarbij is er ook reden tot bezorgdheid. De door de val van het communisme ontstane geestelijke leegte wordt opgevuld door oude nationalistische en racistische sentimenten die een aanslag betekenen op het vreedzaam samenleven van volken. De kwestie Joegoslavië is daarvan een tragisch voorbeeld. Daarnaast kan een zelfgenoegzaam westers materialisme evenmin het vacuüm vullen dat het weggefallen communisme heeft achtergelaten.

Europa wordt door de val van het communisme ook meer dan ooit geconfronteerd met de vraag hoe een rechtvaardige en stabiele internationale orde kan worden geschapen. De beste waarborg voor een dergelijke orde is gelegen in een gezamenlijke erkenning van Christus' koningschap. Ook waar deze erkenning ontbreekt blijft het echter de taak van een geloofwaardige overheid op te komen voor een rechtvaardige internationale orde door zich actief inzet te zetten voor juridische garanties van fundamentele vrijheidsrechten, waaronder de godsdienstvrijheid en het recht om gevrijwaard te blijven van vervolging op basis van etniciteit.

Voor handhaving van die vrede onder gewijzigde omstandigheden blijft de NAVO het eerst aangewezen instrument.

De moeizame goedkeuring van het Verdrag van Maastricht illustreert het gebrek aan steun bij de bevolking voor de Europese integratie. Nu de overspannen verwachtingen van het project 'Europa '1992' niet bewaarheid zullen worden en gezien de hoeveelheid landen die willen toetreden tot de Europese Gemeenschap (EG), is herbezinning op de uiteindelijke doelstelling en werkwijze van de gemeenschap dringend gewenst. Dat betekent in de visie van het GPV vooral een concentratie op de kerntaken van de EG.

De bezuinigingen op het budget van ontwikkelingssamenwerking zijn voor een deel het gevolg van de veranderde interna-

tionale situatie. Toch is blijvende aandacht voor de ontwikkelingslanden geboden. Veel van deze landen gaan nog gebukt onder blijvende economische onevenwichtigheden en achterstanden en slagen er niet in een positie op de wereldmarkt te veroveren. Een wereld waarin de markt steeds meer een wereldmarkt is geworden kan niet berusten in de bestaande scheve verhouding tussen rijk en arm. Een stabiele en rechtvaardige internationale orde kan immers niet zonder evenwichtige economische verhoudingen.

De Europese Gemeenschap

75 Met het Verdrag van Maastricht gaat de Europese Gemeenschap een nieuwe fase in. Het verdrag voorziet met name in de totstandkoming van een monetaire unie en een gemeenschappelijk buitenlands- economisch en veiligheidsbeleid.

75.1 *Het GPV is voorstander van de herinvoering van het Europese Monetaire Stelsel (EMS) om daardoor de onzekerheid over de wisselkoers zoveel mogelijk terug te dringen. Daartoe is het nodig dat de lidstaten streven naar economische convergentie. Dit is slechts te bereiken als de volgende criteria door de lidstaten worden nageleefd:*

- prijsstabiliteit
- beperking van het begrotingstekort
- lage staatsschuld
- laag rentepeil
- evenwichtige betalingsbalans

75.2 *Het GPV is geen voorstander van de Economische en Monetaire Unie (EMU), omdat hiermee een belangrijke politieke stap naar een federaal Europa wordt gezet. Zolang het welvaartspeil in Europa niet meer is gelijk getrokken en de werkloosheid drastisch is teruggedrongen zou het ook om economische redenen zeer onverstandig zijn om een EMU in te voeren.*

75.3 *Een ontwikkeling in de richting van een federaal Europa is onnodig en ongewenst. Gezien de keuze van het GPV uitbreiding van de EG voorrang te geven boven een verdere uitdieping van de samenwerking moet gezocht worden naar flexibele vormen van coördinatie om de Europese samenwerking zo soepel mogelijk te laten verlopen.*

75.4 *Het economisch karakter van de Europese samenwerking wordt scherper afgegrensd om te voorkomen dat de EG beslissingsbevoegdheid krijgt op belangrijke terreinen als media, cultuur, onderwijs en justitie.*

75.5 *Toepassing van het zogenoemde subsidiariteitsbeginsel wordt binnen de EG een belangrijk richtsnoer en dient verder ontwikkeld te worden. Dit kan voorkomen dat de EG zich gaat bezighouden met allerlei bijzaken.*

- 75.6 De onduidelijke positie van het Europees Parlement verdient structurele aandacht. Vergroting van de bevoegdheden van het Europese Parlement heeft tot dusverre alleen maar geleid tot ingewikkelde, vertragende en voor de burger onbegrijpelijke beslissingsprocedures.
- 75.7 Het optreden van ministers in de Raad van ministers valt grotendeels onder de ministeriële verantwoordelijkheid. Daarom dient de betrokkenheid van de nationale parlementen op de Europese regelgeving te verbeteren. Dat is slechts mogelijk indien Europese regelgeving in de Tweede Kamer gelijke aandacht ontvangt als nationale wetgeving. Inschakeling van Europarlementariërs bij de totstandkoming van wetgeving verdient daarbij overweging. Het reglement van orde van de Tweede Kamer zou in die zin moeten worden aangepast. Het Europese Parlement kan zich dan meer gaan richten op controle van het binnen de EG gevoerde beleid.
- 75.8 Waar mogelijk wordt gestreefd naar openbaarheid van besluitvorming en stemgedrag in de Raad van ministers.
- 75.9 Nederland behoudt zich het recht voor in zaken van vitaal belang ongewenste regelgeving tegen te houden.
- 75.10 Het gemeenschappelijk buitenlands- en veiligheidsbeleid dient in de eerste plaats te gebeuren binnen het kader van de NAVO. De bestaande samenwerking op het niveau van de Europese Politieke Samenwerking (EPS) kan worden gecontinueerd. Daaronder valt ook ad-hoc samenwerking op het diplomatieke vlak.
- 75.11 Met ingang van 1993 kent Europa formeel een interne markt. Nu bijna alle wetten op dit onderdeel gereed zijn is blijvende aandacht voor de uitvoering en toepassing van de maatregelen geboden.

Midden-Europa

- 76 Met het wegvallen van de communistische dreiging blijken de nationalistische gevoelens in veel Middeneuropese landen nog steeds aanwezig te zijn. Oude wonden worden weer opengehaald en veroorzaken weer nieuwe. Het voormalige Joegoslavië is een brandhaard geworden die van buitenaf niet valt te blussen. In andere regio's op de Balkan zijn eveneens uitbarstingen van geweld denkbaar.
- 76.1 Ingrijpen in mogelijke brandhaarden zal alleen effect hebben als dit gebeurt in samenwerking met andere NAVO lidstaten in het kader van een duidelijk omschreven doelstelling en een tijdelijk karakter.
- 76.2 Interventies zullen alleen effect hebben indien dit in een zo vroeg mogelijk stadium van een conflict gebeurt. De ontwikkeling van een waarschuwingssysteem voor het tijdig signaleren van mogelijke conflicten kan een bijdrage zijn aan de vergroting van

de stabiliteit in dit werelddeel. In dit kader past ook de beslissing van de Verenigde Naties (VN) tot instelling van het Hoge Commissariaat voor de minderheden.

- 76.3 De meeste landen in Midden-Europa bevinden zich nog midden in het omschakelingsproces naar een vrije markteconomie. Het tot een goed einde brengen van dit moeizame proces is in de eerste plaats een taak van de burgers en overheden in deze staten. Toch kunnen de Westeuropese landen behulpzaam zijn bij deze omschakeling. Zo is een protectionistische opstelling van de EG ten opzichte van deze staten ongewenst. Associatie-akkoorden met deze landen moeten voldoende garanties bevatten voor toegang tot de Europese binnenmarkt.
- 76.4 Een tijdelijke afscherming van de markten van Middeneuropese landen en intensivering van hun onderlinge handel ligt voor de hand met name in de sfeer van de consumentenprodukten. Op de langere termijn moet het mogelijk zijn voor deze staten om toe te treden tot de Europese Gemeenschap.
- 76.5 Om het vrij ondernemerschap tot ontwikkeling te laten komen kan Nederland met bijvoorbeeld scholing behulpzaam zijn. In de hulp zullen ook milieu-investeringen een hoge prioriteit moeten hebben.

Defensie

- 77 Naast de politie belichaamt de krijgsmacht de zwaarmacht van de overheid. Een zwaard dat zij naar het woord van Paulus niet tevergeefs draagt. Het eerste doel van de krijgsmacht blijft het garanderen van de nationale zelfstandigheid. Daarnaast kan ze worden ingezet bij internationale conflicten om de vrede te handhaven en indien nodig te garanderen. Cruciaal voor het maken van toekomstplannen is een solide taxatie van de internationale situatie. In vergelijking met de achter ons liggende jaren is de dreiging weliswaar minder massief geworden maar tegelijkertijd ook minder voorspelbaar.
- 77.1 Gezien het veranderde karakter van de huidige internationale situatie zal het Nederlandse leger niet kunnen ontkomen aan een ingrijpende reorganisatie gericht op een taakvervulling passend bij deze situatie. Daarbij is zorgvuldigheid ten opzichte van het huidige personeel geboden. Dat kan o.a. door middel van afvloeiingsregelingen voor wie daarvoor in aanmerking wenst te komen.
- 77.2 Een kwalitatief goede krijgsmacht brengt in ieder geval de verplichting met zich mee om de komende jaren de defensie-inspanning op een behoorlijk peil te houden. Verdere bezuinigingen op het defensie-apparaat zijn daarom niet meer mogelijk.
- 77.3 Het is niet verantwoord nu de opkomstplicht af te schaffen zoals het kabinet voorstelt.

- 77.4 Indien wordt overgeschakeld naar een vrijwilligersleger lijkt het gewenst zekerheid te bieden door met vrijwilligers contracten voor de langere termijn af te sluiten.
- 77.5 Het verdient aanbeveling bij omschakeling naar een vrijwilligersleger de stand van zaken na verloop van tijd opnieuw te bezien om ongewenste ontwikkelingen te kunnen corrigeren. Een belangrijke overweging daarbij is de twijfel over de werfkracht van het leger 'nieuwe stijl'.
- 77.6 Het GPV benadrukt het recht van de Staten-Generaal om geïnformeerd te worden en toestemming te geven over een mogelijke inzet van Nederlandse krijgsmachtonderdelen voordat er concrete verplichtingen met de Verenigde Naties worden aangegaan.
- 77.7 Militairen dienen de Nederlandse nationaliteit te bezitten.
- 77.8 De regering wordt opgeroepen de eer van het soldatenambt hoog te houden alsmede vloeken, alcoholmisbruik en gebruik van drugs in het leger tegen te gaan.

NAVO en WEU

- 78 De NAVO blijft een onmisbaar instrument voor het handhaven en realiseren van vrede en stabiliteit binnen Europa. De Frans-Duitse samenwerking op veiligheidsgebied is gezien het verleden gewenst maar mag niet uitgroeien tot een aparte as die los van de NAVO opereert.
- 78.1 Initiatieven die er toe leiden dat Frankrijk weer toetreedt tot de militaire samenwerking in het kader van de NAVO verdienen ondersteuning.
- 78.2 De afstemming en samenwerking binnen de CVSE en tussen de CVSE en de NAVO wordt bevorderd en versterkt.
- 78.3 De beslissing van de NAVO in 1992 om operaties buiten het verdragsgebied mogelijk te maken markeert, een fundamentele en door het GPV gewenste reactie op de gewijzigde veiligheidssituatie.
- 78.4 De veranderde internationale verhouding betekent niet dat er een einde moet komen aan de legering van Amerikaanse troepen in Europa. Blijvende presentie is gewenst met het oog op de collectieve veiligheidsbelangen van Europa en de Verenigde Staten.
- 78.5 Indien nodig worden in het kader van de WEU aanvullende afspraken gemaakt over gecoördineerd optreden in Europees verband. Een ontwikkeling waarbij de WEU een geheel zelfstandige defensiepolitiek gaat voeren in het raam van de Europese Gemeenschap is overbodig en ongewenst.

Ontwapening

79 Met de omwenteling in Europa bleek het ook mogelijk te zijn vergaande afspraken te maken over ontwapening en troepenvermindering in Europa. Het in 1992 gesloten CVSE akkoord over beperking van grond- en luchttroepen in Europa is daarvan een eerste bewijs.

79.1 *Het is van groot belang dat er druk op de Oekraïne wordt uitgeoefend om in te stemmen met het in januari 1993 tussen Amerika en Rusland gesloten START II verdrag over de beperking van de nucleaire arsenalen van de kernwapenmogendheden. Verspreiding van kernwapens dient waar mogelijk te worden voorkomen.*

79.2 *In tegenstelling tot nucleaire wapens zijn chemische wapens in het verleden herhaaldelijk gebruikt. Strikte uitvoering van en controle op het nakomen van de in januari 1993 gesloten Conventie over Chemische wapens is van het allergrootste belang bij het terugdringen van deze gruwelijke strijdmiddelen.*

79.3 *Nu er grote aantallen wapens vrijkomen als gevolg van de dooi in de Oost-West verhoudingen is de Nederlandse regering extra alert op naleving van de exportvoorschriften voor militair materieel.*

Verenigde Naties

80 De Verenigde Naties zijn op dit moment in veel gebieden van de wereld actief of zijn er actief geweest. Toch blijkt duidelijk dat er geen blauwdruk aanwezig is voor crisismanagement in de wereld en waarschijnlijk niet mogelijk is. Een zekere terughoudendheid bij het aangaan van nieuwe verplichtingen in VN-verband acht het GPV op zijn plaats.

80.1 *Voorwaarde voor inzet van Nederlandse troepen in VN-verband bij het handhaven van de vrede is het bestaan van goed functionerende afspraken tussen partijen en een zo nauwkeurig mogelijk omschreven mandaat voor deze militairen.*

80.2 *Gezien de prominente positie van Japan en Duitsland en hun verantwoordelijkheid in de wereld valt het te overwegen deze beide landen als permanent lid toe te laten treden tot de Veiligheidsraad waarbij het bestaande verbod voor beide landen om nucleaire wapens te bezitten dient te worden gehandhaafd.*

Ontwikkelingssamenwerking

81 Ook ontwikkelingslanden moeten de kans krijgen de bevolking van hun land perspectief te bieden op een menswaardig bestaan. Zowel het Westen als deze landen zelf hebben daarbij een eigen verantwoordelijkheid. Een protectionistische houding van de westerse landen ontnemt de ontwikkelingslanden de mogelijkheid hun produkten af te zetten op de wereldmarkt en is daarom niet acceptabel. Regeringen van ontwikkelingslanden dienen gewezen te worden op

hun verantwoordelijkheid voor een goede economische, humanitaire en juridische infrastructuur. Waar chaos en anarchie de boventoon voeren zal ontwikkeling niet van de grond komen.

- 81.1 In het uiterste geval kan stopzetting van ontwikkelingshulp aan landen die de mensenrechten met voeten treden geboden zijn.
- 81.2 De genetische diversiteit in de flora en fauna van ontwikkelingslanden dient te worden gewaarborgd.
- 81.3 Speciale aandacht verdient de erbarmelijke situatie in de grote steden van veel ontwikkelingslanden. Besturen van grote steden dienen voldoende financiële middelen te hebben om de grote milieuproblemen aan te kunnen vatten. Participatie van de bevolking en praktische toepassing van wetenschappelijke inzichten staan hierbij centraal.
- 81.4 Minstens zo belangrijk als het opruimen van handelsbarrières is de garantie aan de ontwikkelingslanden dat zij ook in de toekomst toegang zullen hebben tot kennis die in de westerse wereld aanwezig is. Waar die toegang ontbreekt zullen deze landen hun achterstand houden of zien toenemen.
- 81.5 Ontwikkelingslanden zijn deelnemers geworden op de wereldmarkt. Dat houdt concreet in dat harde valuta verdiend moeten worden op de wereldmarkt. Ontwikkelingslanden zullen hard moeten onderhandelen en zich niet blind staren op preferenties. Tegelijk dient er een eind te komen aan het dumpen van EG-voedsel en -vlees op de wereldmarkt.
- 81.6 Blijvende aandacht voor de schuldenproblematiek in ontwikkelingslanden is geboden. Het bestaande Nederlandse beleid op dit gebied waarbij verschillende instrumenten alleen of in combinatie worden ingezet wordt voortgezet. Voor de korte termijn kunnen bepaalde financieringstechnieken (bijvoorbeeld kwijtschelding van schuld ten behoeve van natuurbehoud) uitkomst bieden. Voor de langere termijn kan na zorgvuldige afweging en in specifieke gevallen overgegaan worden tot het kwijtschelden van schulden.
- 81.7 Het GPV erkent de noodzaak tot beperking van de gezinsgrootte voor sommige ontwikkelingslanden. Elke vorm van dwang of drang daarbij is echter onacceptabel.
- 81.8 Speciale aandacht voor de doeltreffendheid en doelmatigheid van programma's op het gebied van ontwikkelingssamenwerking blijft geboden.
- 81.9 Bij de bepaling van de hoogte van het percentage bestemd voor ontwikkelingssamenwerking wordt de particuliere hulp meegewogen om een reëel beeld te kunnen krijgen van de hoogte van de hulp. Overeenkomstig de VN-norm dient het percentage echte ontwikkelingshulp 0,7% van het BNP te zijn.

- 81.10 *Inschakeling van het Nederlandse bedrijfsleven bij projecten in ontwikkelingsgebieden wordt kritisch bekeken.*

Vluchtelingen en asielzoekers

82 Door regionale conflicten en door godsdienstige, politieke en etnische tegenstellingen in veel landen zien grote aantallen mensen zich gedwongen hun land van herkomst te verlaten. Nederland behoort zijn aandeel te leveren in het helpen oplossen van de immense problemen die hiervan het gevolg zijn. Daarbij moet de nadruk liggen op opvang in de regio van herkomst, zodat terugkeer bij verbetering van de situatie een reële mogelijkheid blijft.

Teneinde te kunnen blijven voldoen aan de volkenrechtelijke verplichtingen tot het opvangen van vluchtelingen moet in het Nederlandse vreemdelingenbeleid consequent worden onderscheiden tussen vreemdelingen die in aanmerking komen voor erkenning als vluchteling en vreemdelingen die zich om andere redenen toegang tot ons land verschaffen.

82.1 *Via de Verenigde Naties en andere multilaterale kanalen wordt ruimhartig financieel bijgedragen in de kosten van opvang en begeleiding van vluchtelingen in gebieden met grote vluchtelingenstromen.*

82.2 *De procedure van behandeling van asielverzoeken moet drastisch worden bekort, zulks met inachtneming van voldoende rechtsbescherming.*

82.3 *Nederland bevordert harmonisatie van het asielbeleid van de landen die het verdrag van Schengen hebben geratificeerd.*

82.4 *Alle gemeenten leveren hun deel in de huisvesting en begeleiding van asielzoekers.*

82.5 *Al het mogelijke wordt gedaan om te bereiken dat illegale vreemdelingen en zij wier verzoek om een vergunning tot verblijf is afgewezen daadwerkelijk het land verlaten.*

82.6 *Alle met de overheid verbonden diensten zien erop toe, dat illegale vreemdelingen niet in aanmerking komen voor collectieve voorzieningen zoals huisvesting en inkomen. Een uitzondering geldt voor noodzakelijke medische hulp.*

Mensenrechten

83 De gelijkwaardigheid van mensen geldt algemeen ongeacht stam, natie, volk en ras. Die gelijkwaardigheid is gefundeerd in de overtuiging dat ieder mens in gelijke mate en met een gelijke opdracht naar Gods beeld door Hem is geschapen.

83.1 *Het GPV verzet zich krachtig tegen elke poging de klassieke mensenrechten zoals de vrijheid van godsdienst en meningsuiting ondergeschikt te maken aan economisch of cultureel bepaalde rechten.*

83.2 *Terughoudendheid ten opzichte van het formuleren van nieuwe mensenrechten is gewenst. Het verdient de voorkeur te streven naar betere klachtenprocedures en versterking van het toezicht op de naleving van mensenrechten.*

Nederlandse Antillen/Aruba

84 Terecht heeft de Nederlandse regering het standpunt verlaten dat gestreefd moet worden naar volledige zelfstandigheid van de Nederlandse Antillen.

84.1 *Nu is gekozen voor behoud en zelfs intensivering van bestaande banden dienen deze eilanden ook hun bestuurlijke verantwoordelijkheid op zich te nemen. In ieder geval wordt vaart te gezet achter de reorganisatie van het binnenlands bestuur en de bestrijding van de criminaliteit.*

84.2 *Bij de komende herziening van het Statuut van het Koninkrijk kan gekozen worden voor een lichte vorm van centraal bestuur voor alle eilanden waarbij politie, justitie en milieuwetgeving aan het centrale apparaat toevallen.*

84.3 *Daarnaast dienen de landen economisch gezien zoveel mogelijk op eigen benen te staan.*

Suriname

85 Nederland heeft historisch gezien een bijzondere band met Suriname. Daarnaast wonen er nog steeds grote aantallen Surinamers in ons land die vanzelfsprekend sterke banden voelen met hun vaderland.

85.1 *Om te voorkomen dat het in Suriname in gang gezette democratiseringsproces wordt verstoord, ondersteunt Nederland dit land waar mogelijk financieel en economisch. Een krachtige sanering van het openbaar bestuur in Suriname is mede in het licht van de besteding van ontwikkelingsgelden onontkoombaar.*

85.2 *Uitgangspunt van die samenwerking dient het in juni 1992 gesloten Raamverdrag te zijn waarbij afspraken zijn gemaakt over de besteding van het resterende ontwikkelingsgeld waarop Suriname recht heeft.*

85.3 *Daarnaast kan Nederland hulp bieden bij het weer opnieuw opbouwen van een goede juridische en economische infrastructuur.*

Midden-Oosten

86 De totstandkoming van een akkoord tussen, en wederzijdse erkenning van Israël en de PLO biedt perspectief voor een situatie waarin Israël en de Palestijnen in vrede naast elkaar kunnen wonen. Ook voor de positie van Israël in de wereld is deze ontwikkeling van betekenis. De inspanningen moeten onverminderd worden voortgezet om via de weg van onderhandelingen een einde te maken aan de ge-

weldsspiraal in dit gebied. Gezien het veelvuldig gebruik van geweld en het onderdrukken van parlementaire vormen van oppositie door dictatoriale leiders van veel Arabische staten dient Nederland waar mogelijk deze landen te wijzen op hun verantwoordelijkheid in het respecteren van de mensenrechten.

- 86.1 *Uitgangspunten voor een oplossing van het Palestijnse vraagstuk en een duurzame vrede tussen Israël en zijn buurlanden dienen te zijn het bestaansrecht van Israël binnen erkende en veilige grenzen alsmede het recht van de Palestijnse bevolking op een zekere vorm van autonomie.*
- 86.2 *Speciaal aandachtspunt bij het Nederlands beleid is het ontbreken van elke vorm van godsdienstvrijheid in een aantal islamitische landen (Soedan, Iran, Saoedi-Arabië).*
- 86.4 *Waar mogelijk dient Nederland er bij de Arabische staten op aan te dringen hun economische boycot van Israël op te geven.*
- 86.5 *De Veiligheidsraad dient toe te blijven zien op naleving door Irak van de VN resoluties.*

FINANCIËLE VERANTWOORDING

Dit verkiezingsprogramma heeft als financiële doelstellingen een verlaging van het financieringstekort tot 1,8% van het Bruto Binnenlands Produkt (BBP) en een daling van de Collectieve Lastendruk (CLD) met 2%.

Om deze doelstellingen te bereiken is 5 miljard gulden nodig om het financieringstekort op 1,8% BBP te krijgen en 6 miljard gulden om de CLD op het gewenste niveau te krijgen. Totaal 11 miljard gulden. Dit bedrag is vergelijkbaar met 8 miljard gulden wanneer het (oudere) werkdocument 59 van het Centraal Planbureau (CPB) als uitgangspunt wordt genomen. Dit programma neemt echter de Miljoenennota 1994 als uitgangspunt.

De tekortreductie zou primair gestalte moeten krijgen door ombuigingen op de Rijksbegroting.

Omdat met het oog op werkgelegenheidsbevordering premiedaling het meest effectief is dient de gewenste daling van de CLD primair plaats te vinden door besparingen op de sociale fondsen.

De financiële ruimte die ontstaat bij een hogere economische groei dan geraamd wordt primair aangewend voor een verdere verlaging van het tarief van de eerste schijf. Naarmate het stringente volumebeleid effectiever is kunnen de sociale uitkeringen de loonontwikkelingen beter volgen, omdat de ombuigingstaakstelling dan via het volume wordt gerealiseerd.

Dat neemt niet weg dat er op dit terrein aanvullende maatregelen nodig zijn. Verdere privatisering van de Ziektewet en invoering van eigen risico's en eigen bijdragen (verkleining zorgpakket) zijn hier de aangewezen middelen.

Bij de ombuigingen op de Rijksbegroting moet worden gedacht aan de volgende onderwerpen:

<i>begroting onderwijs (o.m. studiefinanciering)</i>	<i>0,5 miljard</i>
<i>ABW (fraudebestrijding, ander stelsel)</i>	<i>1,0</i>
<i>subsidies (o.m. kinderopvang)</i>	<i>1,5</i>
<i>efficiency</i>	<i>1,0</i>
<i>fraudebestrijding algemeen</i>	<i>0,5</i>
<i>volkshuisvesting</i>	<i>0,5</i>
	<i>-----</i>
	<i>5 miljard</i>

Maatregelen ten behoeve van de daling van de CLD:

<i>privatisering Ziektewet</i>	<i>2,0 miljard</i>
<i>beperking zorgpakket</i>	<i>2,0</i>
<i>beperking VUT</i>	<i>0,5</i>
<i>rationalisatie PBO/decentralisatie Arbvo</i>	<i>0,5</i>
<i>koopkrachthandhaving uitkeringen</i>	<i>p.m.</i>
<i>AKW</i>	<i>p.m.</i>

ALFABETISCH REGISTER op de titels van de artikelen.

De cijfers verwijzen naar het desbetreffende artikelnummer.

A		H	
Abortus provocatus	24	Hoger beroepsonderwijs	65
Afval	46	Huwelijk	10
Arbeidsmarkt	34	I	
Arbeidsvoorwaarden	16	Industrie	35
Aruba	84	J	
Asielzoekers	82	Jeugd	73
B		Justitie	19
Belastingen	43	K	
Bestuurlijke reorganisatie	8	Kabinetsformatie	2
C		Kerk en Staat	9
Collectieve lastendruk	43	Kunst	67
Consument en milieu	53	Landbouw	37, 38, 39
Criminaliteit	18	M	
Cultuur	67, 68	Media	69
D		Medisch onderzoek	31
Decentralisatie	7, 15	Mensenrechten	83
Defensie	77	Mentorschap	29
Discriminatie	14	Midden- en kleinbedrijf	36
E		Midden-Europa	76
Economie en milieu	52	Midden-Oosten	86
Emancipatie	12	Milieu-communicatie	51
Energie	47	Milieu-handhaving	50
Erfelijkheidsonderzoek	32	Milieu, landbouw en	38
Europese Gemeenschap	75	Milieu-overleg	49
Euthanasie	25	Minderheden	74
F		Minimumloon	34
Financieringstekort	43	N	
Functionele decentralisatie	15	Natuur en landschap	48
Filmkeuring	69	NAVO	75, 76, 78
G		Nederlandse Antillen	84
Gemeente	7	Nederlandse taal	68
Gezin	11	O	
Gehandicapten	27	Onderwijs-autonomie	59
Gezondheidszorg	26	-bekostiging	60
Goederenvervoer	56	-kwaliteit	58
Godsdienstvrijheid	13	-vrijheid	57
Gokken	21	Onderwijs en maatschappij	62
		Ontwapening	79

Ontwikkelings- samenwerking	81	Wetgeving	5
Openbare Zeden	23	WEU	78
Opsporing	20	Z	
Orgaandonatie	28	Zondagsrust	17
Ouderen	72	Zeden, openbare	23
P			
Patiënten/cliënten	30		
Personeel in de gezondheidszorg	33		
Politie	19		
Primair onderwijs	62		
Provincie	11		
Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie	15		
R			
Rechterlijke macht	19		
Regering	1		
Ruimtelijke Ordening	44		
S			
Sociale vernieuwing	70		
Sociale zekerheid	42		
Sport en recreatie	71		
Staten-Generaal	3		
Studiefinanciering	66		
Suriname	85		
T			
Technologie	41		
Tuinbouw	37		
V			
Verenigde Naties	80		
Verkeer en vervoer	56		
Verkiezingen	4		
Verslavingen	22		
Vervoer, verkeer en	56		
Visserij	40		
Vluchtelingen	82		
Volkshuisvesting	45		
Voortgezet onderwijs	63		
Vrouw, man en	12		
W			
Water	54		
Waterstaat	55		
Welzijn	70		
Werkgelegenheid	34		
Wetenschappelijk onderwijs	64		